

Η δολοφονία Suleimani απο τις ΗΠΑ ως Επίσημη Κήρυξη Πολέμου κατά του Ιράν

του Αντώνη Μπρούμα

Τα ξημερώματα της Παρασκευής, 3 Ιανουαρίου 2019, ένα MQ-9 Reaper drone του στρατού των ΗΠΑ κατέστρεψε μία αυτοκινητοπομπή κοντά στο αεροδρόμιο της Βαγδάτης, δολοφονώντας τον Ιρανό στρατηγό Qasem Suleimani, τον υπαρχηγό των Ιρακινών Δυνάμεων Λαϊκής Κινητοποίησης (PMU) Abu Mahdi al-Muhandes και, τουλάχιστον, άλλους τρεις ανθρώπους. Η αυτοκινητοπομπή είχε παραλάβει τον Suleimani από το αεροδρόμιο και είχε ως προορισμό τις στρατιωτικές βάσεις της PMU. Η ξεκάθαρη αυτή επίθεση κρατικής τρομοκρατίας έλαβε χώρα με εντολή του ίδιου του προέδρου των ΗΠΑ Donald Trump.

Αμέσως μετά το Πεντάγωνο του κράτους των ΗΠΑ εξέδωσε ανακοίνωση ανάληψης ευθύνης, αιτιολογώντας την δολοφονία ως εξής: *«Ο Στρατηγός Suleimani ανέπτυσε ενεργώς σχέδια για επιθέσεις κατά Αμερικανών διπλωματών και υπηρεσιακών στο Ιράκ και σε όλη την περιοχή [...] Αυτή η επίθεση είχε ως σκοπό την αποτροπή μελλοντικών σχεδίων επίθεσης από την πλευρά του Ιράν. Οι Ηνωμένες Πολιτείες θα συνεχίσουν να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία του λαού μας και των συμφερόντων μας, όπου κι αν βρίσκονται σε όλο τον κόσμο»*. Στον λογαριασμό twitter του προέδρου των ΗΠΑ Trump υψώθηκε η Αμερικανική σημαία.

Ποιος είναι ο Qasem Suleimani

Ο δολοφονημένος Qasem Suleimani ήταν αρχηγός των Δυνάμεων Quds, δεύτερος πιο ισχυρός βαθμοφόρος του κράτους του Ιράν μετά τον αγιατολάχ Ali Khamenei και προβαλλόμενος ως βασικός ήρωας πολέμου από το Ιρανικό καθεστώς στην αντιπαράθεση με τις ΗΠΑ.

Γιος φτωχής οικογένειας από αγροτική ύπαιθρο του Ιράν, που μεγάλωσε μεταξύ δουλειάς, προσευχής στο Ισλάμ και γυμναστικής με βάρη, ο Suleimani εντάχθηκε στους Ιρανούς Φρουρούς της Επανάστασης το 1979 αμέσως μετά την Ιρανική επανάσταση, **το αποτέλεσμα της οποίας ήταν το ξήλωμα της Ιρανικής αριστεράς και η θεοκρατική στροφή της χώρας τα τελευταία 50 χρόνια.** Ένας από τους πρώτους σταθμούς της καριέρας του ήταν το ότι πολέμησε το 1979 στην καταστολή της Κουρδικής εξέγερσης στο Βορειοδυτικό Ιράν. Κέρδισε όμως την φήμη του στις μάχες του πολέμου Ιράκ / Ιράν το 1980 καθώς και στις μετέπειτα δολιοφθορές και εν κρυπτώ στρατιωτικές επιχειρήσεις εντός του εδάφους του Ιράκ. Κατά τη διάρκεια της φοιτητικής εξέγερσης του 1999 στην Τεχεράνη συνυπέγραψε μαζί με άλλους στρατιωτικούς γράμμα προς τον πρόεδρο Χαταμί, με το οποίο τον καλούσε να συντρίψει τους εξεγερμένους φοιτητές, αλλιώς την συντριβή και, κατόπιν, την ανατροπή του θα αναλάμβανε ο στρατός. Ο αδελφός του Sohrab Soleimani ήταν για χρόνια επικεφαλής του κρατικού Οργανισμού Φυλακών και γνωστός για τις πρακτικές βασανιστηρίων του Ιρανικού κράτους σε φυλακισμένους.

Από το 1999 ο Suleimani γίνεται αρχηγός των Δυνάμεων Quds του επίλεκτου τμήματος των Ιρανικών Ισλαμικών Φρουρών της Επανάστασης για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις εκτός του εδάφους του Ιράν. Από τότε και μέχρι σήμερα οι Δυνάμεις Quds αποτελούν τον βασικότερο βραχίονα του Ιρανικού καθεστώτος για τον βίαιο περιορισμό της Δυτικής αποικιοκρατίας αλλά και για την προώθηση του Σιιτικού ισλαμισμού και των γεωπολιτικών και οικονομικών συμφερόντων του Ιρανικού κράτους σε όλη τη Μέση Ανατολή. Με τις Δυνάμεις Quds ο Suleimani έπαιξε νευραλγικό ρόλο, μεταξύ άλλων, στη συγκρότηση του στρατιωτικού τμήματος της Λιβανέζικης Hezbollah, στην πολλαπλή υποστήριξη της Παλαιστινιακής Hamas, στην νίκη του Άσαντ επί των αντιπάλων του στον Συριακό εμφύλιο, συμπεριλαμβανομένης της Ρόζαβα, στην επικράτηση του κράτους του Ιράκ κατά του ISIS και στην πιο πρόσφατη αιματηρή καταστολή των διαδηλώσεων πολιτών κατά της γενικευμένης διαφθοράς του Ιρακινού κρατικού μηχανισμού.

Τα Γεγονότα που Προηγήθηκαν

Η δολοφονία Suleimani αποτελεί κλιμάκωση ενός ακήρυχτου πολέμου, που μαίνεται τα τελευταία χρόνια στο έδαφος του Ιράκ μεταξύ των Αμερικανικών δυνάμεων κατοχής και Ιρακινών παραστρατιωτικών ομάδων, οι οποίες έχουν συγκροτηθεί με την υποστήριξη του Ιράν και έχουν ως στόχο την εκδίωξη του αποικιοκρατικού στρατού των ΗΠΑ από την περιοχή.

Τελευταίο επεισόδιο στην ένοπλη αυτή σύγκρουση ήταν η δολοφονία με ρουκέτα την περασμένη Παρασκευή ενός Αμερικανού κοντράκτορα και ο τραυματισμός αρκετών Αμερικανών στρατιωτών σε φυλάκιο των ΗΠΑ σε στρατιωτική βάση του Ιρακινού στρατού στο πετρελαιοπαραγωγό Κιρκούκ. Αμέσως μετά την επίθεση ο Υπουργός Άμυνας των ΗΠΑ Mark T. Esper δήλωσε πως οι ΗΠΑ θα διεξάγουν στρατιωτικές επιθέσεις αποτρεπτικού χαρακτήρα κατά παραστρατιωτικών οργανώσεων σε Ιράκ και Συρία υποστηριζόμενων από το Ιράν για την προστασία του προσωπικού και των συμφερόντων τους στην περιοχή. Έτσι, μέσα στην εβδομάδα και παρ' όλες τις αντιρρήσεις της Ιρακινής κυβέρνησης ακολούθησαν αεροπορικοί βομβαρδισμοί των ΗΠΑ σε στρατόπεδα της παραστρατιωτικής οργάνωσης Kata'ib Hezbollah, που είναι μέρος των PMU και επισήμως ανήκει στον στρατό του Ιράκ. Τουλάχιστον 25 μαχητές της Kata'ib Hezbollah σκοτώθηκαν και πολλοί άλλοι τραυματίστηκαν.

Οι αεροπορικές επιδρομές και οι βαριές απώλειες, που αυτές προκάλεσαν, ξεσήκωσαν διαδηλώσεις στη Βαγδάτη, που είχαν ως αποτέλεσμα την διήμερη πολιορκία της πρεσβείας των ΗΠΑ. Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας οι διαδηλωτές παραβίασαν την κεντρική είσοδο της πρεσβείας και εισήλθαν στα εσωτερικά κτίρια, προκαλώντας ζημιές. Η Ιρακινή αστυνομία δεν περιόρισε τους διαδηλωτές, όπως μέχρι τώρα συνηθιζόταν, στην πράσινη περίμετρο γύρω από την πρεσβεία, ενώ παρενέβη και τους απομάκρυνε μετά από πολλές ώρες.

Η Δολοφονία Suleimani ως Σύγκρουση μεταξύ Κρατών και των Μηχανισμών τους

Μέχρι τώρα η στρατιωτική σύγκρουση μεταξύ των κρατών ΗΠΑ / Ιράν γινόταν με ασύμμετρο τρόπο ανάμεσα σε τοπικούς παραστρατιωτικούς μηχανισμούς, που λειτουργούσαν ως *proxies* των δύο αυτών δυνάμεων. Η ραγδαία όμως απονομιμοποίηση της εξουσίας των ΗΠΑ στα εδάφη της Μέσης Ανατολής την έχει οδηγήσει σε γεωπολιτικό εκμηδενισμό στη Συρία και σε σοβαρή αποδυνάμωση της θέσης της και στο Ιράκ. Μπροστά στο ενδεχόμενο της απώλειας του πλήρους ελέγχου των πετρελαιοπηγών και απέναντι στη διεύρυνση της Ιρανικής επιρροής στο Ιράκ, οι ΗΠΑ αντιδρούν με την δολοφονία *Suleimani*.

Έτσι, η δολοφονία του ανώτατου βαθμοφόρου του κράτους του Ιράν δεν κλιμακώνει απλώς την στρατιωτική σύγκρουση μεταξύ των δύο γεωπολιτικών παικτών της περιοχής.

Πρόκειται πλέον για απευθείας και χωρίς ενδιάμεσους αντιπαράθεση με τον Ιρανικό στρατό. Ως αποτέλεσμα, οι ΗΠΑ ουσιαστικά κηρύττουν τον πόλεμο στο Ιράν.

Ξεκινά όμως ένας δυνητικά ανεξέλεγκτος περιφερειακός πόλεμος με αβέβαια αποτελέσματα στην πιο εμπόλεμη ζώνη του πλανήτη. Δεν πρέπει να περνά απαρατήρητο και το γεγονός ότι η χώρα μας όχι μόνο γειτνιάζει στην περιοχή αυτή αλλά το ελληνικό κράτος έχει διαλέξει μία τέτοια συγκυρία, για να κάνει το Αιγαίο θάλασσα εξορύξεων υδρογονανθράκων με κίνδυνο στρατιωτικής αντιπαράθεσης με την Τουρκία και με συμμαχίες, που την κατατάσσουν στο στρατόπεδο των ΗΠΑ και του Ισραήλ, κράτους-παρία της πολιτισμένης ανθρωπότητας και σύγχρονου αρατχάιντ.

Ιρακινοί διαδηλωτές πολιορκούν την πρεσβεία των ΗΠΑ

Ως σύγκρουση μεταξύ κρατών η δολοφονία Suleimani επίσης δεν γίνεται σε τυχαία συγκυρία αλλά τη στιγμή που και τα τρία εμπλεκόμενα κράτη χρειάζονται μία πολεμική αντιπαράθεση στο εξωτερικό, για να συσπειρώσουν το εσωτερικό τους στον εθνικό κορμό και να σβήσουν τις εσωτερικές κρίσεις, που σοβούν. Οι ΗΠΑ έχουν ήδη διέλθει σε άτυπη προεκλογική περίοδο, ενώ στις 18 Δεκεμβρίου 2019 το Κογκρέσο ενέκρινε την καθαίρεση του Trump και εντός του Ιανουαρίου αναμένεται η σχετική ψηφοφορία και στην Γερουσία. Το Ιράν βρίσκεται σε μια μακρά περίοδο κοινωνικής έκρηξης με αφορμή την αύξηση της τιμής των καυσίμων, κατά τη διάρκεια της οποίας το καθεστώς έχει δολοφονήσει σύμφωνα με μαρτυρίες και αναφορές διεθνών μέσων μέχρι και 1.500 πολίτες. Από την 1^η Οκτωβρίου 2019 το Ιράκ σείεται από πλήθος κοινωνικών διαμαρτυριών κατά της 16ετούς κρατικής διαφθοράς και της αποικιοκρατικής φύσης του καθεστώτος. Οι διαμαρτυρίες στρέφονται και κατά της παρεμβατικότητας του Ιράν στα εσωτερικά του Ιράκ. Από την έναρξη των κινητοποιήσεων το Ιρακινό καθεστώς αλλά και οι Ιρανικής επιρροής παραστρατιωτικές οργανώσεις του έχουν σύμφωνα με αναφορές σκοτώσει περίπου 420 πολίτες και έχουν

τραυματίσει άλλους 17.000. Πριν από την δολοφονία Suleimani ο Abdul Mahdi είχε δηλώσει την παραίτησή του και την παραμονή στην εξουσία μέχρι τη διεξαγωγή εκλογών.

Η Επόμενη Φάση του Περιφερειακού Πολέμου

Αμέσως μετά τη δολοφονία Suleimani, ο ανώτατος ηγέτης του κράτους του Ιράν Ayatollah Ali Khamenei εξέδωσε ανακοίνωση, με την οποία δηλώνει ότι «δυναμική εκδίκηση περιμένει τους εγκληματίες, που έχουν το αίμα του [εν. του Suleimani] και το αίμα των άλλων μαρτύρων στα χέρια τους». Στο ίδιο πνεύμα, ο Υπουργός Εξωτερικών του Ιράν, Javad Zarif, αποκάλεσε τη δολοφονία Suleimani ως «πράξη διεθνούς τρομοκρατίας» και ως «εξαιρετικά επικίνδυνη και ηλίθια κλιμάκωση», για τις επιπτώσεις της οποίας «οι ΗΠΑ θα έχουν την πλήρη ευθύνη».

Από την άλλη πλευρά, ο βουλευτής των Δημοκρατικών Christopher S. Murphy έγραψε στον λογαριασμό του στο twitter ότι «ο Suleimani ήταν ένας εχθρός των ΗΠΑ. Αυτό είναι δεδομένο. Η ερώτηση όμως είναι η εξής [...] Δολοφόνησαν μόλις οι ΗΠΑ χωρίς έγκριση από το Κογκρέσσο τον δεύτερο πιο ισχυρό άνθρωπο στο Ιράν, γνωρίζοντας πως πυροδοτούν πιθανό εκτεταμένο περιφερειακό πόλεμο; [...] Ένας λόγος για τον οποίο γενικώς δεν δολοφονούμε αξιωματούχους ξένων κρατών είναι η πίστη ότι τέτοιες ενέργειες θα στοιχίσουν περισσότερες, όχι λιγότερες, ζωές Αμερικανών. Αυτή πρέπει να είναι η μεγαλύτερη ανησυχία μας αυτή την στιγμή».

Ήδη το κράτος των ΗΠΑ έχει ενισχύσει τα στρατεύματά του στην περιοχή με ακόμη 750 στρατιώτες ως άμεση δύναμη πυρός και ετοιμάζεται να αναπτύξει στην περιοχή άλλες 3.000 τις επόμενες ημέρες. Ταυτόχρονα, ο Νετανιάχου ακύρωσε την επίσκεψή του στην Αθήνα για την υπογραφή της συμφωνίας του υποθαλάσσιου πετρελαιοαγωγού South Stream και επέστρεψε εσπευσμένα στο Ισραήλ για τις εξελίξεις.

Μολονότι ακριβείς προβλέψεις για τις εξελίξεις είναι αδύνατες, η επόμενη φάση του περιφερειακού πολέμου ΗΠΑ / Ιράν θα έχει τα

εξής χαρακτηριστικά:

- Αύξηση των στρατιωτικών δυνάμεων των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή και ανάπτυξη δυνάμεων στις περιοχές Αμερικανικού ενδιαφέροντος.
- Χειροτέρευση της σχέσης των ΗΠΑ με την κυβέρνηση του Ιράκ.
- Ανοιχτή σύγκρουση των παραστρατιωτικών proxies του Ιράν με τις δυνάμεις κατοχής των ΗΠΑ.
- Απευθείας αψιμαχίες μεταξύ ΗΠΑ και Ιράν για μακρό χρόνο, που όμως δεν θα πάρουν την μορφή χερσαίων επιχειρήσεων εκατέρωθεν εντός ή εκτός Ιράν.
- Ραγδαία αύξηση νεκρών και απωλειών αμάχων και περαιτέρω αποσταθεροποίηση της πολιτικής κατάστασης στο Ιράκ.

Αποικιοκρατία, Αντίσταση και Λαϊκός Παράγοντας στη Μέση Ανατολή

Οι ΗΠΑ βρίσκονται σε αποδρομή της αποικιοκρατικής τους δύναμης στη Μέση Ανατολή. Αυτό δείχνει η πρακτική της αντικατάστασης των διπλωματικών μέσων και της πολιτικής / ιδεολογικής άσκησης ισχύος από αμιγώς στρατιωτικά μέσα. Η ωμή βία των ΗΠΑ για την προώθηση των γεωπολιτικών τους συμφερόντων μπορεί να έχει ρίξει ανεπιστρεπτί το φύλλο συκής περί προώθησης της φιλελεύθερης δημοκρατίας στα μάτια των λαών της Μέσης Ανατολής, έχει ωστόσο τεράστιο κόστος σε ανθρώπινες ζωές, υποδομές, οικοσυστήματα και προσφυγικά ρεύματα, διατηρώντας την πιο εμπόλεμη ζώνη του πλανήτη σε μία κατάσταση διαρκούς πολέμου. Περαιτέρω, τα στρατιωτικά μέσα, που χρησιμοποιούν οι ΗΠΑ, είναι πλέον, κατά κανόνα, πράξεις κρατικής τρομοκρατίας με συνδρομή αυτοματοποιημένων πολεμικών μέσων. Τέτοιες εκκαθαρίσεις αντιπάλων αποτελούν πια κανονικότητα και βρίσκονται πέραν κάθε λογοδοσίας σε οποιοδήποτε θεσμό όχι μόνο της διεθνούς κοινότητας αλλά και του ίδιου κράτους των ΗΠΑ με ευθύνη των προηγούμενων κυβερνήσεων του δημοκρατικού Ομπάμα.

Η σκλήρυνση της στάσης των ΗΠΑ γίνεται σε παράλληλη κίνηση με την σκλήρυνση του Ισραηλινού απαρτχάιντ κατά των Παλαιστινίων

και με την στρατιωτική και διπλωματική θωράκιση των Ισραηλινών συμφερόντων με όρους ισχύος. **Σε αυτή την σκακιέρα το ελληνικό κράτος έχει διαλέξει πλευρά.** Διευρύνει την στρατιωτική παρουσία των ΗΠΑ στα εδάφη του και συνάπτει γεωπολιτικές συμμαχίες με το Ισραήλ για τον αποκλεισμό των αντιπάλων του. Συμμετέχει έτσι στη ρευστοποίηση της τουρκικής γεωπολιτικής θέσης και ενδυναμώνει τον κίνδυνο για την μεταφορά της γραμμής της περιφερειακής σύγκρουσης σε Αιγαίο και Κύπρο, συμμαχώντας με τον διαχρονικό αποικιοκράτη της Μέσης Ανατολής.

Από την άλλη πλευρά, το θεοκρατικό καθεστώς του Ιράν χρωστά την ίδια την μακροζωία του στην Δυτική αποικιοκρατία. Με την δικαιολογία της μάχης κατά του αντι-ιμπεριαλισμού, οι χασάπηδες του Χομεϊνί έχουν καταφέρει να επιβάλλουν σιωπή νεκροταφείου στην Ιρανική κοινωνία, απονομιμοποιώντας κάθε κοινωνική αντίσταση στη θεοκρατία, στην κυριαρχία, στην καταπίεση και στην εκμετάλλευση ως δήθεν ενεργούμενο της Δύσης. Με αυτό τον τρόπο το κράτος του Ιράν λειτουργεί ως ιανός της Δυτικής αποικιοκρατίας στις πλάτες του Ιρανικού λαού αλλά και στο εξωτερικό.

Το κράτος του Ιράν εξάγει με όρους γεωπολιτικής το δικό του παρόν στο μέλλον όλης της Μέσης Ανατολής. Ακολουθώντας το επιτυχημένο παράδειγμα της Χεζμπολάχ, δημιουργεί μικρογραφίες της σε όλες τις εμπόλεμες ζώνες της περιοχής. Αυτές προωθούν τα Ιρανικά γεωπολιτικά και οικονομικά συμφέροντα και επιχειρούν να καθορίζουν τα τοπικά καθεστώτα σε αντιγραφή του Ιρανικού. Η μανιέρα σε όσες χώρες πατάει πόδι ο Ιρανικός γεωπολιτικός παράγοντας παραμένει ίδια όπως και στο εσωτερικό του Ιράν. Θεοκρατία, παραδοσιακή κοινότητα, στρατιωτικοποίηση και ανεξέλεγκτη από κοινωνικές κατακτήσεις βία, εξαφάνιση κάθε διαφορετικής άποψης και πολιτικής οργάνωσης, καταστολή κοινωνικών αγώνων με παραστρατιωτικούς όρους. Και όλα αυτά στο όνομα του αντι-αμερικανισμού. Όσο λοιπόν περισσότερο τα Ιρανικά συμφέροντα γίνονται καθεστώσ σε διάφορες χώρες της Μέσης Ανατολής, όπως λόγου χάρη στον Λίβανο, τόσο πιο προφανής γίνεται η αποστοίχιση της Ιρανικής γεωπολιτικής από τον λαϊκό

παράγοντα, τις λαϊκές ανάγκες και την απελευθέρωση της περιοχής. Βασικό εργαλείο του κράτους του Ιράν σε αυτό το παιχνίδι ήταν και ο δολοφονημένος Suleimani.

Δεν πρόκειται λοιπόν για κάποιον Μπολιβαριανό ήρωα της Αραβικής απελευθέρωσης αλλά για έναν ικανό και αδίστακτο κρατικό στρατιώτη, που είχε διαλέξει μπάντα στο γεωπολιτικό παιχνίδι και μάλιστα με όρους εθνικιστικούς και θεοκρατικούς.

Επιθυμία ηρωοποίησης τέτοιων συμβόλων στην αριστερά εμφανίζεται μόνο στους ορφανούς μανδαρίνους της ΕΣΣΔ, που πια έχουν απωλέσει την θαλπωρή των κρατικών μορφωμάτων των γκούλαγκ και τώρα βρίσκουν καταφύγιο όλο και πιο χαμηλά, στη θώπευση των κρατών της καπιταλιστικής Κίνας και των Ιρανών μουλάδων, εκ του μακρόθεν όμως ως αυτοϊκανοποίηση εικονικής πραγματικότητας.

Δύση, Ρωσία, Ιράν και οι άξονές τους έχουν αμοιβαίες ευθύνες για την καταδίκη της Μέσης Ανατολής σε αυτή την κατάσταση τα τελευταία 30 χρόνια, μολονότι με διαφορετικό μερίδιο. Στο πλαίσιο αυτό, στους πολίτες της Δύσης αναλογεί η αντίρροπη ευθύνη για το μπλοκάρισμα με κάθε μέσο της Δυτικής αποικιοκρατίας στη Μέση Ανατολή, η λογοδοσία του κρατικο/στρατιωτικού συμπλέγματος για τα εγκλήματα σε βάρος των λαών της, η άμεση αποστρατικοποίηση της περιοχής, ο τερματισμός ενεργειών κρατικής τρομοκρατίας και η τιμωρία των υπευθύνων ως εγκληματιών πολέμου. Είναι λοιπόν πιεστικά αναγκαία και στην παρούσα συγκυρία η άνοδος του αντιπολεμικού κινήματος στην καρδιά της Δύσης, που θα περιορίσει την εμβέλεια του νέου παρανοϊκού περιφερειακού πολέμου των ΗΠΑ με το Ιράν και θα περιορίσει τις απώλειες σε ανθρώπινες ζωές, υποδομές και οικοσυστήματα.

Η Αλληλοβοήθεια ενάντια στη Φιλανθρωπία

του Νώντα Σκυφτούλη

Αν και οι δύο έννοιες δεν έχουν καμία σχέση μεταξύ τους, ωστόσο μια περαιτέρω διευκρίνιση κάθε τόσο είναι αναγκαία. Ο Κροπότκιν έγραψε την Αλληλοβοήθεια την εποχή που είχε εμφανιστεί ήδη η φιλανθρωπία και είχαν κάνει την εμφάνιση τους οι πρώτες αντιφάσεις της. Τέλη του 19ου αιώνα ο καπιταλισμός βρισκόταν στην ανεξέλεγκτη και φιλελεύθερη φάση του, με τα κέρδη να συσσωρεύονται σε απεριόριστο πλάνο. Ακριβώς εκείνη την εποχή εμφανίζεται η φιλανθρωπία από ιδιοκτήτες εργοστασίων, οι ίδιοι οι οποίοι εφάρμοζαν ταυτόχρονα μια σκληρή πραγματικότητα για τους εργάτες στον χώρο του εργοστασίου και αρνούσαν οποιαδήποτε μεταρρύθμιση σε αυτό τον χώρο της εκμετάλλευσης.

Έκτοτε, η φιλανθρωπία συμβαδίζει -και είναι ανάλογη- με την έκταση της Ανισότητας. Όσο μεγαλώνει η ψαλίδα της ανισότητας τόσο διευρύνεται και η φιλανθρωπία. Σήμερα και τις τελευταίες δεκαετίες όπου οι ανισότητες είναι σε σημεία ρεκόρ και που δεν έχουν ξαναεμφανιστεί σε τέτοια ποικιλομορφία στον πλανήτη, η φιλανθρωπία πράγματι καταλαμβάνει αντίστοιχη θέση

Η μοντέρνα φιλανθρωπία είναι αναμφισβήτως καπιταλιστική· παράχθηκε και παράγεται από την μεγαλοαστική τάξη από την αρχή και μέχρι τις μέρες μας. Υπάρχει φυσικά και η θρησκευτική φιλανθρωπία, χριστιανική στην προκειμένη περίπτωση, με τελείως διαφορετικό φαντασιακό αλλά, παρά τις εξαιρέσεις, συμβαδίζει, συγχέεται και συνεργάζεται με την καπιταλιστική φιλανθρωπία. Πέραν πάσης αμφιβολίας, η τελευταία έχει ενσωματώσει κάθε διαφορετικό νόημα της φιλανθρωπίας η οποία συνίσταται σε ορισμένα πάγια χαρακτηριστικά.

Έτσι, το προνόμιο της φιλανθρωπίας το κατέχει μόνο ο άνθρωπος

ΤΟΥ «ΈΧΕΙΝ».

Φίλος του ανθρώπου και του φτωχού δεν μπορεί να είναι ένας φτωχός αλλά μπορεί μόνο ο πλούσιος και αυτό χωρίς αλλοιώνεται η πλούσια συνθήκη της ζωής του. Το κίνητρο του πλούσιου είτε είναι η τόνωση της αγοραστικής δύναμης είτε είναι η συμπλήρωση των κενών της εργασίας και της επιβίωσης, ως κοινωνικής συνέπεια επιφέρει την αναγνώριση αλλά και την ηθική νομιμοποίηση της κοινωνικής θέσης ενός εκάστου. Ο άπορος παραμένει άπορος και ο πλούσιος παραμένει πλούσιος, μιλώντας πάντα για τη συνθήκη της φιλανθρωπίας.

Με άλλα λόγια είναι προϋπόθεση της καπιταλιστικής φιλανθρωπίας ο άπορος να παραμένει άπορος και μάλιστα άορατος. Το θεσμικό πλαίσιο αυτό ακριβώς ενισχύει. Τον κατάλογο των απόρων γνωρίζει μόνο το κράτος και κανένας άλλος με την αιτιολογία της διαφύλαξης της αξιοπρέπειας του απόρου, αλλά αυτό έχει ως αποτέλεσμα το «προνόμιο» της φιλανθρωπίας να παραμένει κλειστό.

Στη συνθήκη της φιλανθρωπίας δεν υπάρχει έξοδος. Το άπορο άτομο είναι παθητικό από τη φύση του ρόλου αυτού, και ο ενεργητικός φίλος των φτωχών είναι που θα τον βγάλει έξω προκειμένου να νοιώσει την ευεργεσία και μετά πάλι μέσα μέχρι την επόμενη φορά. Με την φιλανθρωπία το παθητικό άτομο βρίσκεται στην εμπειρία του κλειστού της αρνητικής εξατομίκευσης. Εφαρμόζεται διαμέσου της φιλανθρωπίας ο ιδεολογικός πυρήνας του φιλελευθερισμού, που αρνείται την κοινωνία τεμαχίζοντάς την σε άτομα-ιδιώτες.

Αντιθέτως, η αλληλοβοήθεια είναι η καθολική κοινωνική σχέση η οποία αναδύθηκε εξ αρχής από την κοινωνία σαν η αναγκαία συνθήκη για την ύπαρξη και εξέλιξη του ανθρώπινου γένους. Ανεξάρτητα από την ανθρώπινη φύση, αν είναι καλή ή κακή, η αλληλοβοήθεια είναι σύμφυτο χαρακτηριστικό του ανθρώπου διότι είναι μια χρήσιμη μεσολάβηση. Χωρίς αυτή δεν μπορεί να πάει πουθενά. Έφτασε εδώ που έφτασε ο άνθρωπος μέσα από την

αλληλοβοήθεια, αν και ο Κροπότκιν προεκτείνει τη δική του Αλληλοβοήθεια και στον φυσικό κόσμο με έμφαση στο ζωικό βασίλειο, κριτικάροντας την πλαστότητα των αντιλήψεων που κυκλοφορούν για τον δαρβινισμό. Η αλληλοβοήθεια ποτέ δεν σταμάτησε σα διαδικασία όμως η διεύρυνσή της είναι πάντα το ζητούμενο. Άπειρα είναι τα παραδείγματα της αλληλοβοήθειας και άπειρες οι μορφές της. Ένα όμως είναι το χαρακτηριστικό της που είναι ταυτόχρονα και ο σκοπός της. Να κοινωνικοποιήσει το άτομο, μετατρέποντας την αλληλοβοήθεια σε μια διαρκή και κοινωνική σχέση.

Η αλληλοβοήθεια δημιουργεί δεσμούς αλλά και δομές αλληλεγγύης και αυτό είναι ιδιαιτέρως φανερό και παραγωγικό σε καταστάσεις έλλειψης και φτώχειας.

Η αλληλοβοήθεια ενεργοποιεί και τις δύο πλευρές, οι οποίες με τη σειρά τους ενεργοποιούν μεγαλύτερο κοινωνικό κύκλο φτάνοντας στην ενεργοποίηση όλης της κοινωνίας.

Αν και έχει μεγαλύτερο βάθος η αλληλοβοήθεια διότι απαιτεί την ισότητα προκειμένου να λειτουργήσει, υπάρχει παρόλα αυτά η δυνατότητα να λειτουργήσει και λειτουργεί και στον σημερινό κόσμο. Η δυνατότητα διαχείρισης της αλληλοβοήθειας συλλογικά από τους άπορους ακόμα και στις ατομικές περιπτώσεις ενισχύει την αλληλεγγύη της ισότητας και δημιουργεί τις προϋποθέσεις συλλογικής εξόδου. Και εδώ τα παραδείγματα είναι πολλά.

Η αλληλοβοήθεια αλλάζει και προχωράει την κοινωνία και το άτομο, η φιλανθρωπία διαχειρίζεται τη στασιμότητα του υπάρχοντος. Αυτό το γνωρίζουν ακόμα και τα μυρμήγκια τα οποία με ιδιαίτερη αυστηρότητα εφαρμόζουν την αλληλοβοήθεια στην ίδια μυρμηγκοφωλιά, για να θυμηθούμε τον εμπνευστή της Αλληλοβοήθειας Πέτρο Κροπότκιν. Φυσικά να διάβασε και το ομώνυμο έργο για πολύ περισσότερα.

Η αλληλοβοήθεια αλλάζει την κοινωνία, η φιλανθρωπία όχι.

Φωτορεπορτάζ από την αντικατασταλτική συναυλία στα Προπύλαια

Λόγω των γεγονότων των τελευταίων ημερών θεωρήσαμε πως έστω και αργοπορημένα (και επειδή το είχαμε υποσχεθεί) θα ήταν καλό να ανεβάσουμε τις φωτογραφίες και να υπενθυμίσουμε την πρώτη απάντηση που δόθηκε στις 30 Νοεμβρίου στην Αθήνα, με την μεγαλειώδες αντικατασταλτική συναυλία στα Προπύλαια που διοργάνωσε η πρωτοβουλία ενάντια στην καταστολή, όπου χιλιάδες κόσμου δήλωσε με την παρουσία του στο Χρυσοχοϊδή και την παρέα του ότι ο φόβος δεν θα γίνει συνήθεια μας. Ακολουθεί το κείμενο της πρωτοβουλίας και οι φωτογραφίες της Ελένης Πουλοπούλου

Μιλάνε για ασφάλεια, αλλά εννοούν την καταστολή.

Μιλάνε για κανονικότητα, αλλά εννοούν την αστυνομική αυθαιρεσία.

Μιλάνε για ανομία, αλλά εννοούν τις ελευθερίες.

Μιλάνε για άβατα, αλλά εννοούν τη διαφορετικότητα.

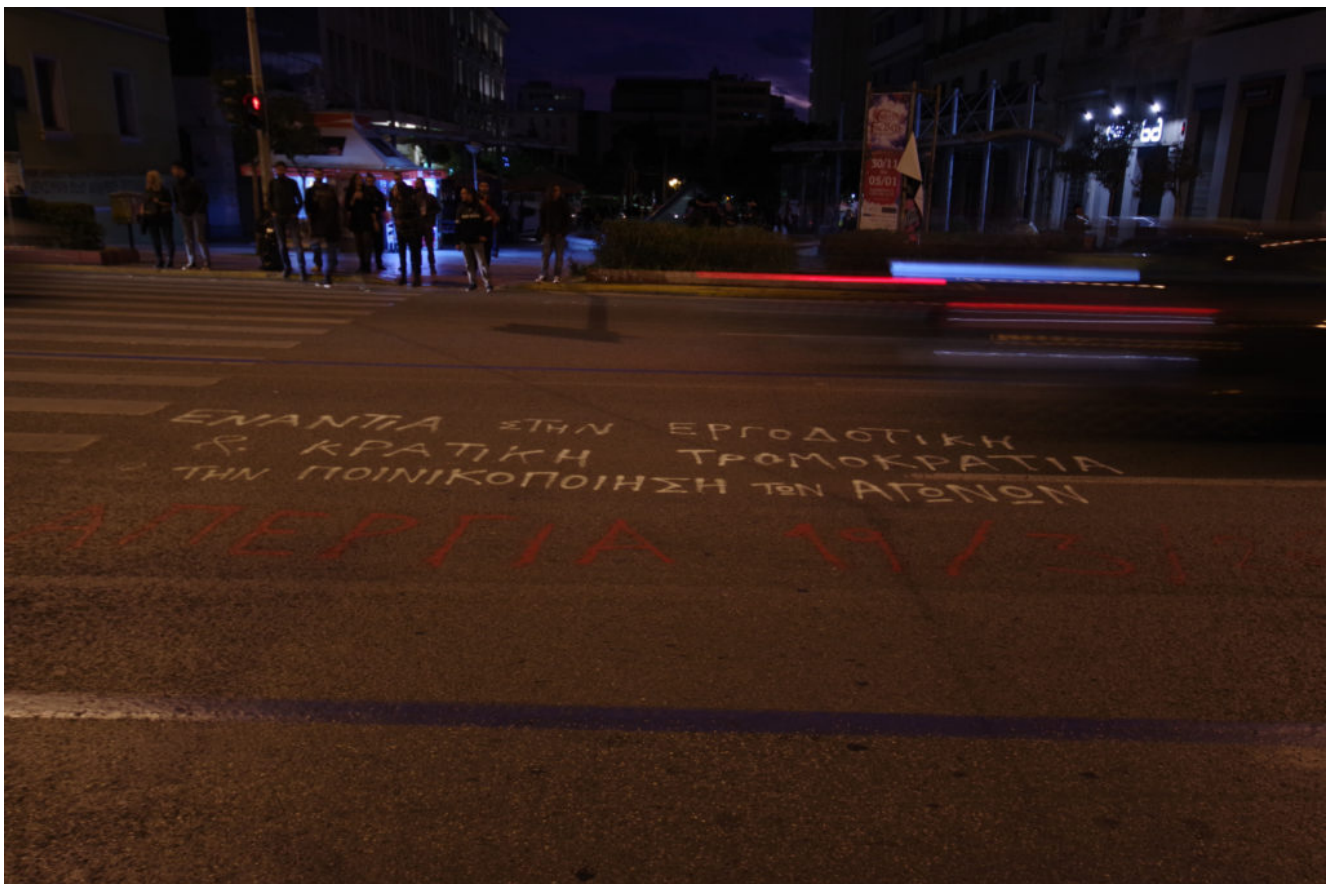
Τις τελευταίες εβδομάδες η κυβέρνηση έχει εξαπολύσει μια μεγάλης κλίμακας επίθεση στη νεολαία, τους πρόσφυγες, τους χώρους της αντίστασης. Το άγριο ξύλο των ΜΑΤ, η αστυνομική εισβολή στην ΑΣΟΕΕ οι αναίτιες συλλήψεις στο σωρό, οι εκκενώσεις των καταλήψεων, τα ντου στα σινεμά και τα κλαμπ, οι ηλεκτρονικές παρακολουθήσεις, το τελεσίγραφο Χρυσοχοϊδή, η δημιουργία στρατοπέδων-φυλακών για τους πρόσφυγες, ο ασφυκτικός περιορισμός του ασύλου, ο νέος ποινικός κώδικας, η φαλκίδευση των δικαιωμάτων στους χώρους δουλειάς, τα fake news

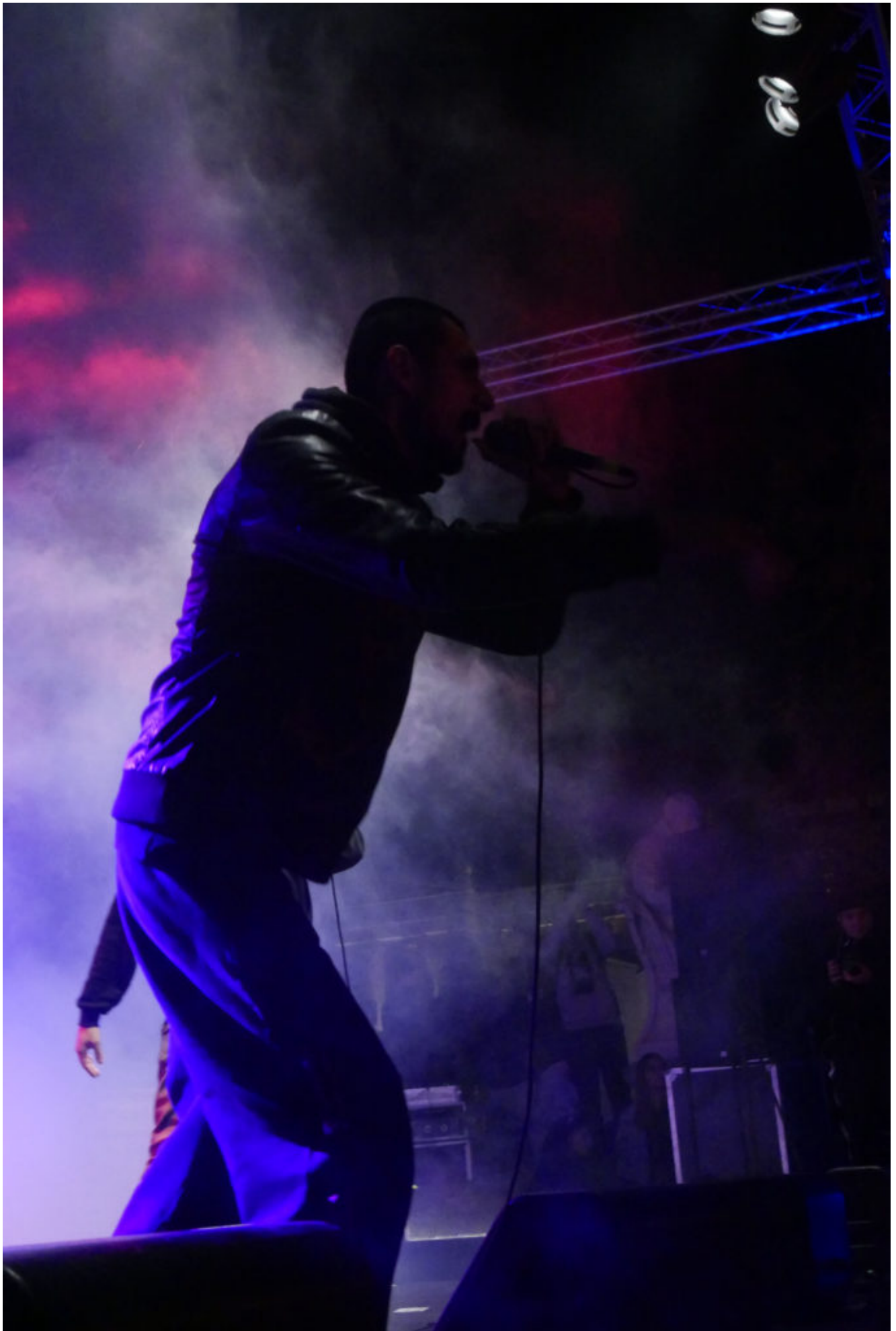
και η καλλιέργεια ηθικού πανικού υφαίνουν ένα ασφυκτικό κλίμα κρατικού αυταρχισμού.

Στόχος των κυβερνώντων είναι να κάμψουν όσες και όσους αντιστέκονται, αλλά κι εκείνες-ους που αποκλίνουν από τη νόρμα του νεοσυντηρητισμού. Επίσης, επιδιώκουν να προκαταλάβουν τις αντιστάσεις που ξέρουν ότι θα γεννήσει η πολιτική τους. Πατώντας στο «έργο» όλων των προηγούμενων κυβερνήσεων, καθώς και στη διαχρονική ατιμωρησία της αστυνομικής αυθαιρεσίας, επιχειρούν να εμπεδώσουν μια κατάσταση εξαίρεσης δικαιωμάτων που μας απειλεί όλους. Δεν πρέπει να τους αφήσουμε. Δεν πρέπει να επιτρέψουμε να γίνει ο αυταρχισμός αυτονόητη συνθήκη της καθημερινότητας και ο φόβος συνήθεια μας. Να ορθώσουμε μπλόκο στην καταστολή. Να δώσουμε το χέρι σε όποιον σηκώνεται.

Κάτω τα χέρια από το άσυλο – Αλληλεγγύη στους συλληφθέντες – Όχι στο τελεσίγραφο Χρυσοχοϊδη στις καταλήψεις

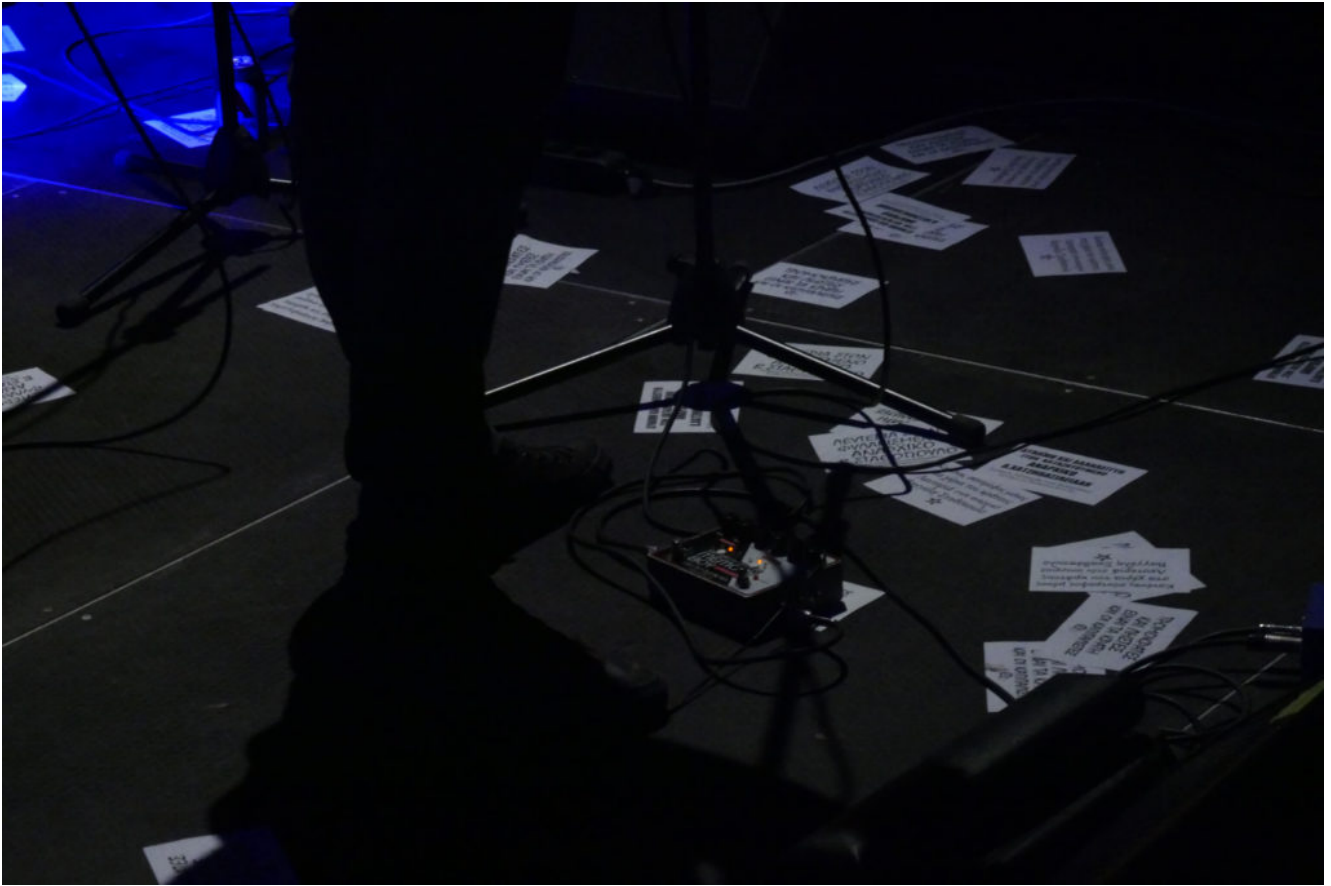

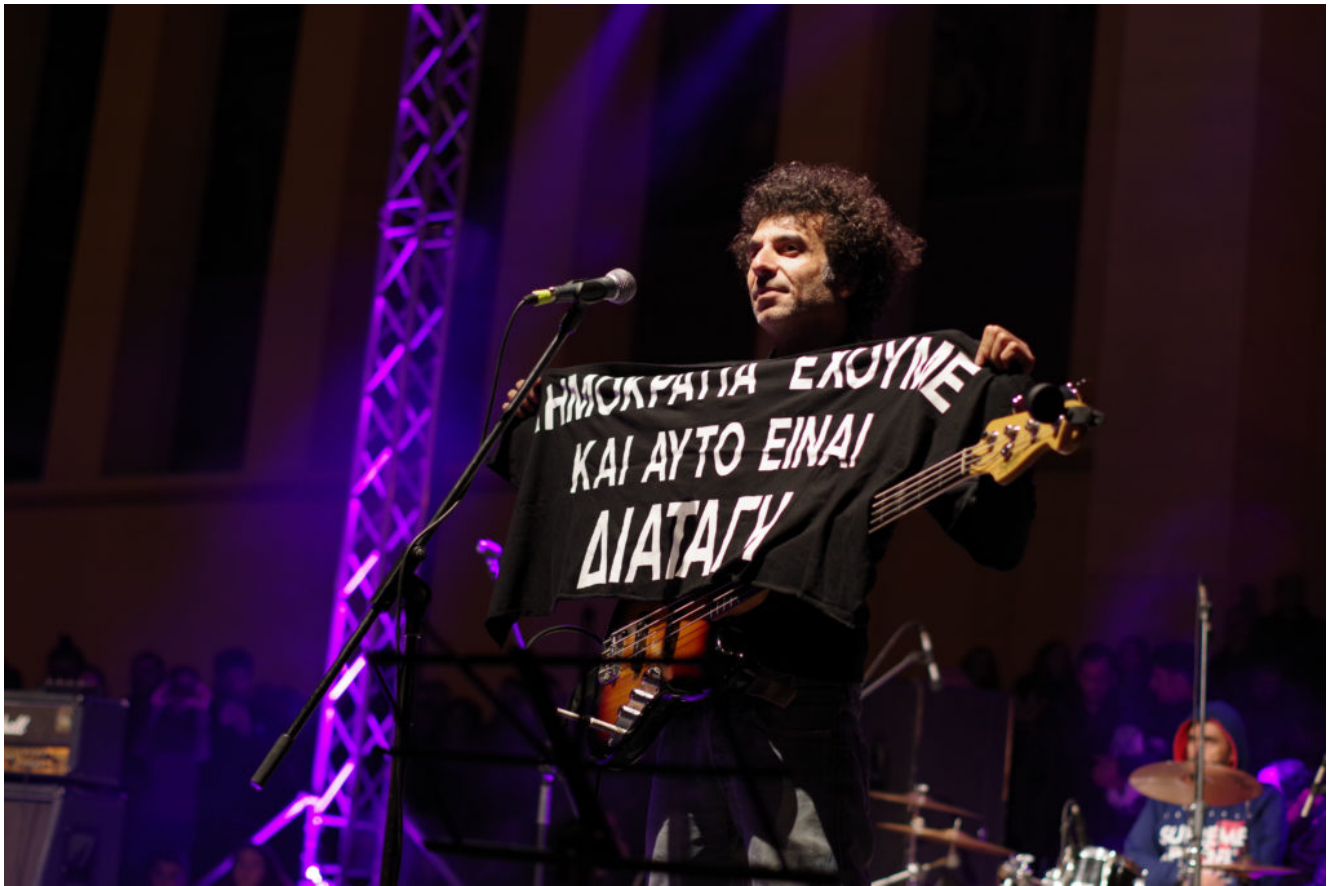

Σχόλια πάνω στην ερμηνεία του Δεκέμβρη

των Μιχάλη Κούλουθρου και Αντώνη Φλέγκα

Η εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008 διαμόρφωσε καθοριστικά τον δημόσιο λόγο στην Ελλάδα. Ο Δεκέμβρης υπάρχει στις πολιτικές αναφορές όλων ανεξαιρέτως των πολιτικών δυνάμεων, ενώ έχει λειτουργήσει, καθ' όλη τη δεκαετία που ακολούθησε, ως αντικείμενο επίκλησης, τόσο για εκείνους που τον αντιμετώπισαν με αισθήματα καταδίκης, όσο και για εκείνους που προσπάθησαν να τον οικειοποιηθούν και να ανιχνεύσουν σ' αυτόν απελευθερωτικές προοπτικές. Η προσπάθεια να ερμηνευθούν τα γεγονότα αποδείχτηκε δύσκολη, κάτι που μαρτυρά το πόσο πρωτόγνωρα ήταν τα όσα συνέβησαν, καθώς και το πόσο πόλωσαν τις πολιτικές οπτικές ανθρώπων και πολιτικών χώρων. Μέχρι σήμερα, αν ξεφυλλίσει κανείς τη βιβλιογραφία γύρω από τον Δεκέμβρη του '08 θα διαπιστώσει πόσο μεγάλες είναι οι αποκλίσεις και οι διαφωνίες ακόμη και για τα πιο θεμελιώδη ζητήματα που προκύπτουν.

«Προλεταριακή εξέγερση», «ξέσπασμα βίας και ανομίας», «έκφανση της κουλτούρας της Μεταπολίτευσης», «εξέγερση της νεολαίας», «σπασμωδική αντίδραση στην αστυνομική αυθαιρεσία», «ημιτελής επανάσταση», «αντιεξουσιαστική εξέγερση», «σύμπτωμα της κρίσης αντιπροσώπευσης στα σύγχρονα κράτη», «σύμπτωμα της απώλειας νοήματος», «σύμπτωμα γενικευμένης κρίσης αξιών», «δείγμα της κρίσης του εκπαιδευτικού συστήματος»: Τα παραπάνω είναι μερικά μόνο από τα σχήματα, με τα οποία επιχειρήθηκε η προσέγγιση του Δεκέμβρη του 2008. Είναι προφανές ότι οι αναγνώσεις και οι ερμηνείες βρήκαν στον Δεκέμβρη ένα μάχιμο πεδίο, και σε πολλές περιπτώσεις τον αντιμετώπισαν ως καμβά, πάνω στον οποίο αποτύπωσαν τις δικές τους πολιτικές αγωνίες. Καμιά φορά οι

αναλύσεις ξεπέρασαν τις διαστάσεις των πραγματικών γεγονότων ή υποτίμησαν πλευρές του φαινομένου, προκρίνοντας άλλες ως πιο αξιόλογες και σημαντικές. Αυτό φυσικά δεν είναι εξαρχής κατακριτέο: είναι εγγενές χαρακτηριστικό του πολιτικού λόγου να κατηγοριοποιεί και να ιεραρχεί τα δεδομένα της πραγματικότητας και να τα καταχωρεί σε περιοχές νοήματος, προκειμένου να μπορέσει να τα διαχειριστεί, να τα αναλύσει και να ανιχνεύσει τις δυναμικές και τις προοπτικές τους. Αυτό, ωστόσο, ενέχει πάντα τον κίνδυνο η κριτική να καταλήγει σε μια απλή ανακύκλωση των ερμηνευτικών εργαλείων, τα οποία αντί να τροφοδοτούνται από την πραγματικότητα, την προσαρμόζουν κατά το δοκούν στα σχήματά τους.

Στο παρακάτω κείμενο επιχειρούμε να εξετάσουμε δύο βασικές κατευθύνσεις που χρησιμοποιήθηκαν για να προσεγγιστεί ο Δεκέμβρης του '08 ως πολιτικό και κοινωνικό φαινόμενο. Δεν εξαντλήσαμε τις παραπομπές και τις αναφορές στη βιβλιογραφία, καθώς θεωρήσαμε ότι κάτι τέτοιο θα ήταν άχαρο. Περισσότερο προχωρήσαμε σε έναν επιλεκτικό σχολιασμό σημείων και κειμένων, το σκεπτικό των οποίων θεωρήσαμε ότι αντιπροσωπεύει ευρύτερες τάσεις στον σχολιασμό του Δεκέμβρη.

Στο κυνήγι των υποκειμένων

Μία πλειοψηφική και μάλλον «διακομματική» ερμηνεία για τα γεγονότα του Δεκέμβρη ήταν αυτή που απέδιδε το ξέσπασμα κυρίως στις οικονομικές μεταβολές, που είχαν αρχίσει να αποτυπώνονται στην ελληνική κοινωνία ήδη από τα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας. Η παραπάνω ερμηνεία αντιμετώπισε τον Δεκέμβρη ως προμετωπίδα, της επερχόμενης κατάρρευσης της ελληνικής οικονομίας και της υποβάθμισης των συνθηκών ζωής μεγάλου μέρους της κοινωνίας. Πολλοί συγγραφείς επιχείρησαν να διακρίνουν στον Δεκέμβρη οικονομικές αντιθέσεις ή να τον εντάξουν στο φάσμα μιας ευρύτερης ταξικής αντιπαράθεσης. Βέβαια, η εξέγερση του Δεκέμβρη δεν είχε ως επίκεντρο εργατικά σωματεία και εργασιακούς χώρους, πράγμα που ώθησε πολύ συχνά τις ερμηνείες να ακροβατήσουν σε κοινωνιολογικές ή κοινωνιολογίζουσες περιγραφές υποκειμένων, μάλλον λαμβάνοντας

ως δεδομένο ότι η περιγραφή των υποκειμένων ισοδυναμεί και με την περιγραφή της εξέγερσής τους.

Για παράδειγμα στο βιβλίο του Δ. Παπανικολόπουλου *Δεκέμβρης 2008: Ανάλυση και ερμηνεία* παρουσιάζεται ένα σχήμα, με βάση το οποίο κομβικό σημείο αναφοράς των γεγονότων είναι το «ισοζύγιο μεταξύ των προσδοκιών και της πραγματικότητας». Σύμφωνα με αυτό μία μαθητική γενιά υπομένει τις «δοκιμασίες του εκπαιδευτικού συστήματος» έχοντας ως ορίζοντα την «ελευθερία της φοιτητικής ζωής» και την «κοινωνική κινητικότητα με βάση το πτυχίο». Οι προσδοκίες, όμως, αυτές εξαιτίας της νεοφιλελεύθερης αναδιάρθρωσης καταρρίπτονται, δημιουργώντας έλλειψη σιγουριάς ή και βεβαιότητα ότι οι οικονομικές συνθήκες θα κατευθύνονται συνεχώς προς το χειρότερο. Έτσι, η δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου έρχεται να επισφραγίσει συμβολικά τη «δολοφονία των ονείρων της νεολαίας». Ανάλογη είναι και η τοποθέτηση για τους φοιτητές, τους νεαρούς εργαζόμενους και εν γένει τους εξεγερμένους. [1]

Το πρόβλημα που διακρίνουμε σε πρώτη ανάγνωση είναι ότι, όποτε η παραπάνω ανάλυση προσκρούει σε δεδομένα που θα μπορούσαν

(δυνητικά) να τη θέσουν ενώπιον προβλημάτων, τα δεδομένα αυτά υποβαθμίζονται με τη χρήση αφηρημένων θεωρητικών σχημάτων:

«Στο σημείο αυτό θέλω να ανοίξω μια παρένθεση για να προλάβω μια ένσταση που αφορά τη συμμετοχή και νέων από ευκατάστατα στρώματα της κοινωνίας μας [...]. Η αλλοτρίωση από τα μέσα παραγωγής και το τελικό προϊόν, είτε αφορά την οικονομική είτε την πολιτική είτε την ιδεολογική είτε την πολιτιστική δραστηριότητα, αφορά τους πάντες».[2]

Αυτό δεν θα ήταν αναγκαστικά πρόβλημα, αν επιχειρούνταν η ξεκάθαρη σύνδεσή τους με τα γεγονότα του Δεκέμβρη, κάτι που ωστόσο δεν γίνεται πειστικά.

Δική μας πρόθεση δεν είναι φυσικά να απορρίψουμε οποιαδήποτε οικονομικο-κοινωνική διάσταση στην ερμηνεία της εξέγερσης. Το βαθύτερο πρόβλημα, ωστόσο, είναι η μονοδιάστατη και μηχανιστική χρήση αυτού του σχήματος, το οποίο διαπνέει το σύνολο του βιβλίου. Σε πρώτο βαθμό δεν γίνεται προσπάθεια να οριστούν οι «δοκιμασίες του εκπαιδευτικού συστήματος» και οι επιδράσεις τους στους μαθητές. Οι μαθητές λειτουργούν υπό το βάρος του ισοζυγίου προσδοκιών-πραγματικότητας, αλλά και τα δύο αυτά ανιχνεύονται κάπου στο μέλλον τους, καθώς ως αυριανοί εργαζόμενοι-άνεργοι δεν θα γνωρίσουν πλήρωση των προσδοκιών τους. Δεν γίνεται, όμως, η ανάλογη προσπάθεια να εξεταστεί η κατάστασή τους ως σημερινών μαθητών, παρά μόνο αρνητικά, ως θυσία προς ένα αόριστο μέλλον. Είναι εξαιρετικά αμφίβολο (ή τουλάχιστον καθόλου αυτονόητο) άλλωστε ότι η αγωνία για το μέλλον βρίσκεται με τέτοια ένταση στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος ή των κινήτρων ενός ανθρώπου 15-17 χρονών.

Έτσι η συζήτηση για τον Δεκέμβρη μετατρέπεται σε μια υπόθεση εργασίας συμπεριφορικής ψυχολογίας, όπου «η κυβέρνηση της ΝΔ, το ΠΑΣΟΚ, το κεφάλαιο, η Ευρωπαϊκή Ένωση, ή, με λίγα λόγια, το “σύστημα”» δεν κομίζει τα θετικά ερεθίσματα, προκειμένου να επιτύχει την επιθυμητή συμπεριφορά των υποκειμένων. Συνεπώς, «η νεολαία (μαθητές, σπουδαστές, νέοι και νέες), οι εργαζόμενοι, οι μετανάστες, το “λαϊκό κίνημα”» βρίσκονται με

μαθηματικούς όρους σε εύφορο έδαφος για εξέγερση.[3]

Ανάλογα ερμηνευτικά προβλήματα βρίσκουμε και στο βιβλίο του Δ. Παπαδάτου-Αναγνωστόπουλου *Ο μαυροκόκκινος Δεκέμβρης*, αν και εδώ η ανάλυση είναι πιο πλουραλιστική:

«[...] ο Δεκέμβρης είναι, γίνεται εξαρχής, υπόθεση των υποτελών τάξεων: Κι ας μένει έξω από τους εργασιακούς χώρους. Κι ας μην πρωταγωνιστούν εργάτες και εργάτριες σε αυτόν. Κι ας μην είναι αντανάκλαση της κρίσης [...] Οι μεν κρίσεις στις καπιταλιστικές κοινωνίες είναι αποτελέσματα μιας καπιταλιστικής «κανονικότητας» που κάποιοι ήδη υφίστανται από πριν, όχι κεραυνοί εν αιθρία• η δε βασική αντίθεση στο πλαίσιο της καπιταλιστικής «κανονικότητας», η αντίθεση μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, δημιουργεί με τη σειρά της διαφορετικές αντιθέσεις, κάποιες από τις οποίες αναδεικνύονται κύριες ανά συγκυρία. Η αντίθεση στην αστυνομική βία είναι μια τέτοια περίπτωση».[4]

Και πάλι, ένα γενικό θεωρητικό σχήμα έρχεται να αμβλύνει τις γωνίες που η ερμηνεία του συγγραφέα αφήνει ακάλυπτες. Η «αντίθεση στην αστυνομική βία» (όπως και καθετί άλλο απ' ό,τι φαίνεται) λειτουργεί εκ των πραγμάτων ως υπο-περίπτωση και μετωνυμία της «αντίθεσης κεφαλαίου και εργασίας». Ωστόσο, το ότι κάποιος αποδέχεται πως αυτή είναι η βασική αντίθεση στο πλαίσιο του καπιταλισμού, δεν σημαίνει ότι μπορεί να σπρώχνει καθετί που συμβαίνει, κάτω από το χαλί αυτής της προσέγγισης ή τουλάχιστον δεν μπορεί να το κάνει χωρίς επιχειρηματολογία. Άλλωστε η λειτουργικότητα τέτοιων σχημάτων κρίνεται ακριβώς στο κατά πόσο μπορούν να αντέξουν υπό το βάρος των πραγματικών δεδομένων και να τα περιγράψουν.

Εν τέλει μένει το ερώτημα: Τι πετυχαίνουμε όταν περιγράφουμε (αν πράγματι τις περιγράφουμε) τις αντικειμενικές ή υποκειμενικές συνθήκες των υποκειμένων που συμμετέχουν σε μια κινητοποίηση; Αρκούν οι κοινωνιολογικές ή οι κοινωνιολογίζουσες αναφορές, για να αντλήσουμε από αυτές τελεσίδικα συμπεράσματα γύρω από την ερμηνεία ενός γεγονότος

όπως ο Δεκέμβρης; Εδώ θα παραθέσουμε απλά ένα άλλο απόσπασμα από το βιβλίο του ΔΠΑ, το οποίο θα θέλαμε ίσως να είχε αναπτυχθεί περισσότερο:

«Αν οι χώροι στους οποίους διαχέεται ο Δεκέμβρης δεν «περιέχουν» απλά τους ανθρώπους και τις δράσεις τους, είναι γιατί συχνά μέσα από την εξέγερση μετασχηματίζονται οι ίδιοι.»[5]

Η κρίση του νοήματος και η κρίση της ευταξίας

Μία από τις δημοφιλέστερες γραμμές ανάλυσης του Δεκέμβρη ήταν η ανάγνωση των γεγονότων υπό το πρίσμα μιας «κρίσης αξιών» ή μιας «απώλειας νοήματος», που πλήττει τις νέες γενιές αλλά και τους μηχανισμούς κοινωνικής ενσωμάτωσής τους. Οι κριτικές αυτές εντόπισαν ένα πρόβλημα στον τρόπο, με τον οποίο θεσμοί όπως το εκπαιδευτικό σύστημα ή η ελληνική οικογένεια (δεν) μεταδίδουν τις πολιτιστικές, αξιακές και ηθικές φόρμουλες κοινωνικής συμβίωσης και ζωής στους αυριανούς πολίτες. Η γραμμή αυτή αποτέλεσε τρόπον τινά το αντίπαλο δέος στις πιο κοινωνιολογίζουσες και οικονομικοκεντρικές προσεγγίσεις, όπως αυτές που συζητήσαμε παραπάνω (αν και δεν έλειψαν και οι προσπάθειες συγκερασμού των δύο οπτικών). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναδείχθηκε μία συντηρητικής υφής αρθρογραφία και βιβλιογραφία (που συχνά ωστόσο ανιχνεύεται και σε αριστερές τοποθετήσεις), που ξεκινώντας από αυτή την αφετηρία, κατέληγε στην απαξίωση και την απονομιμοποίηση των εξεγερμένων, των οποίων η δράση εξετάστηκε υπό το πρίσμα της παρακμής. Όπως γράφει ο Ν. Σεβαστάκης:

«Η πρόταξη των ηθικοπολιτισμικών διαστάσεων της κρίσης την ίδια στιγμή που ως ερμηνευτικό νεύμα –στη βάση του ελέγχου των ετοιμοπαράδοτων ιδεολογημάτων και των κοινωνιολογιών της κρίσης– θα μπορούσε ίσως να εμπλουτίσει δημιουργικά τη συζήτηση, εγγράφηκε, κατά κανόνα, στην πιο σκληρή εκδοχή του «κόμματος της Τάξης», όποια εντέλει και αν είναι αυτή η τάξη. Και έτσι ακυρώθηκαν όποιες κριτικές προθέσεις θέλησαν να υπερβούν τις εύκολες πολιτικές και κοινωνικές αναγωγές».[6]

Ως επακόλουθο αυτής της ταύτισης των προβληματισμών γύρω από τις πολιτισμικές και αξιακές πηγές του ξεσπάσματος με συντηρητικές και απορριπτικές για την εξέγερση τοποθετήσεις, ένα μεγάλο τμήμα των ανθρώπων που είδαν στον Δεκέμβρη χειραφετητικές προοπτικές και έγραψαν γι' αυτόν, αρνήθηκαν να συζητήσουν τέτοιες διαστάσεις. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Δ. Παπανικολόπουλου, ο οποίος αναφέρει:

«Από την άλλη δεν θα συνυπέγραφα την άποψη πολλών σχολιαστών των γεγονότων του Δεκέμβρη σύμφωνα με την οποία η αντίδραση των νέων τροφοδοτήθηκε από κάποια κρίση νοήματος, από κάποια κρίση αξιών. Αντιθέτως, εκείνο που τροφοδότησε την αντίδραση των νέων ήταν, αφενός, το χάσμα μεταξύ των κυρίαρχων διακηρυγμένων αξιών και των κυρίαρχων εφαρμοσμένων πρακτικών (δηλαδή, των υλοποιημένων αξιών) και, αφετέρου, το χάσμα μεταξύ των κυρίαρχων αξιών και των αξιών ενός μεγάλου μέρους της νεολαίας.»[7]

Η παραπάνω διατύπωση είναι κατά τη γνώμη μας ένδειξη της αμηχανίας, με την οποία μια τάση σκέψης της αριστεράς προσεγγίζει οποιοδήποτε ζήτημα απαιτεί να εξεταστούν θέματα που ξεφεύγουν από τη στενή οικονομικοκεντρική ανάλυση. Είναι άλλωστε αντιφατικό να λες ότι η εξέγερση δεν «τροφοδοτήθηκε (...) από κάποια κρίση αξιών» και αμέσως μετά να λες ότι «εκείνο που τροφοδότησε την αντίδραση των νέων ήταν (...) το χάσμα μεταξύ των κυρίαρχων αξιών και των αξιών ενός μεγάλου μέρους της νεολαίας». **Αν ένα τέτοια χάσμα υπάρχει πράγματι, τότε ποιο είναι το κριτήριο που θα του έδινε το χαρακτήρα κρίσης;**

Ένα τεράστιο πλήθος αναλύσεων, με υφολογικές και πολιτικές διαφοροποιήσεις, επιχείρησαν ωστόσο να συζητήσουν τον Δεκέμβρη υπό την προοπτική αυτού του κενού νοήματος. Στην πηγή αυτού του κενού τοποθετήθηκαν ισάριθμα πολλές διαστάσεις, σχεδόν όσες και κείμενα: από την «ελληνική ιδιαιτερότητα» και την «αποτυχία του εκσυγχρονισμού» μέχρι τις διάφορες εκδοχές της «μεταμοντέρνας δημοκρατίας», του νεοφιλελευθερισμού ακόμα και του «θανάτου του θεού». Εντούτοις, μια διατύπωση που συμπυκνώνει περιεκτικά και όσο γίνεται αντιπροσωπευτικά τις απολήξεις όλων των παραπάνω ερμηνειών είναι η εξής:

«Οι καταστροφές είναι μια κραυγή μέσα στο κενό και την απουσία. Οι νέοι βρέθηκαν να ζουν σε απουσία ενός νοήματος ζωής, απουσία δασκάλων και προτύπων ζωής, απουσία χώρων και χρόνου πραγματικής συνάντησης και επικοινωνίας, απουσία γονέων, απουσία αξιόπιστων θεσμών.»[8]

Παραπληρωματική αυτής της διάγνωσης υπήρξε και μια κριτική που απευθύνθηκε σε όσους κοίταξαν τον Δεκέμβρη με μοιρολατρία, χωρίς να μπουν στη διαδικασία να εξετάσουν τις ενδεχόμενες «θεραπείες». Στο άρθρο «Τέσσερεις σημειώσεις για το σχολείο» του Σ. Ζουμπουλάκη αναπτύσσεται μια προβληματική γύρω από αυτό που ο αρθρογράφος ονομάζει «φιλονεικό λαϊκισμό» στην εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά και ευρύτερα. Ως φιλονεικός λαϊκισμός ορίζεται η συναισθηματικά φορτισμένη συγκατάβαση μπροστά στις εκδηλώσεις της νεότητας:

«Ένα ρήμα που είχε, απροσδόκητα, πολύ υψηλά ποσοστά χρήσης τις μέρες του Δεκέμβρη ήταν το ρήμα «αφουγκράζομαι» [...] Ένα άλλο ρήμα ωστόσο που δεν ακούστηκε διόλου και που θα ακούγεται στο εξής όλο και λιγότερο, ανήκει σχεδόν στις απαγορευμένες λέξεις, είναι το ρ. «διδάσκω». Όταν όμως μια κοινωνία αφουγκράζεται τα παιδιά μα δεν τα διδάσκει, σημαίνει απλούστατα και τραγικότατα ότι δεν έχει τίποτε να τους πει, δεν έχει κάτι να τους παραδώσει.»[9]

Από την άλλη, ο συγγραφέας σχολιάζει και εκείνους που είδαν τα γεγονότα του Δεκέμβρη ως γόνιμο στοιχείο απλά και μόνο το ότι πολιτικοποίησε και κινητοποίησε ένα σημαντικό κομμάτι των μαθητών:

«Υποστηρίζω και εγώ προσωπικά οτιδήποτε σπάει το κέλυφος της εγωιστικής ιδιώτευσης και κάνει τους ανθρώπους να νοιάζονται για τα κοινά προβλήματα και να δρουν συλλογικά για την αντιμετώπισή τους. Βεβαίως κάθε πολιτικοποίηση δεν είναι από μόνη της θετική. Πολιτικοποίηση είναι και η προσχώρηση σε ακροδεξιές ή φασιστικές οργανώσεις, σε σταλινικά κόμματα, σε αναρχικές ομάδες. Η πολιτικοποίηση δεν μπορεί ποτέ να παίρνει θετικό πρόσημο ερήμην του περιεχομένου της.»[10]

Για λόγους αστικής ευγένειας δεν θα σταθούμε στις συνταυτίσεις που επιχειρεί (χωρίς επιχειρήματα) ο Σ.Ζ., αλλά θα εστιάσουμε στην ουσία του επιχειρημάτος του. Ουσιαστικά, αυτό που θίγεται στα παραπάνω αποσπάσματα είναι ότι μία δομή κοινωνικοποίησης, όπως είναι το σχολείο, δεν μπορεί να αντιμετωπίζει τα άτομα

παθητικά ή τουλάχιστον δεν είναι σωστό να τα αντιμετωπίζει έτσι. Είναι αναγκαία και μια θετική παρέμβαση, μια παιδαγωγική οπτική, που θα θέτει τα κριτήρια συμμετοχής των ατόμων στο δημόσιο πεδίο. Η συμμετοχή δεν επαρκεί από μόνη της, αλλά πρέπει να διαπνέεται από συγκεκριμένες ποιότητες. Εδώ έγκειται και η όποια πειστικότητα των επιχειρημάτων του Σ.Ζ., η οποία συσχετίζεται ευρύτερα με την πολιτική παρέμβαση (και ορισμένες φορές την απουσία της) κατά την εξέγερση ή μετά το πέρας της.

Μπορούμε να δούμε αυτό το σκεπτικό και σε ένα πλαίσιο που ξεπερνά το σχολείο, καθώς αφορά ζητήματα που θα ήταν ενδεχομένως κατανοητά και από όσες/ους συμμετέχουμε σε συλλογικά σώματα, ιδίως όταν αυτά προσπαθούν να παρέμβουν στο κοινωνικό πεδίο με ανατρεπτικούς όρους. Στη μεγάλη τους πλειοψηφία, οι τοποθετήσεις των α/α ή των αριστερών χώρων κινήθηκαν σε

μια μυστικοποίηση του αυθορμητισμού και της ορμητικότητας των κινητοποιήσεων, αδιαφορώντας σε μερικές περιπτώσεις για την πολιτική τους νοηματοδότηση. Δεσπόζουσα σε ανακοινώσεις και κείμενα των ριζοσπαστικών χώρων εμφανίστηκε μια σχεδόν λογοτεχνική αφήγηση των γεγονότων, κατά την οποία η εξέγερση αναπαρίσταται ως ο θρίαμβος ενός μεταφυσικά δικαιωμένου θυμού απέναντι στις ρουτινιάρικες πεζότητες της καθημερινότητας.

Αναδείχθηκε μια ασυναίσθητη σαγήνη μπροστά σε ότι έγινε αντιληπτό ως έκρηξη μιας αυθεντικότητας απέναντι στην εγγενή υποκρισία που συνοδεύει κάθε εκδοχή οργανωμένης ζωής. Η «άρνηση» και οι φαντασμαγορίες της υποσκέλισαν συχνά τη συζήτηση γύρω από τις θετικές πολιτικές ερωτήσεις που ίσως να τέθηκαν από την εξέγερση. Όλοι εκείνοι που αντιλαμβάνονται την πολιτική ως δημιουργική δραστηριότητα με ορίζοντα την άρθρωση συλλογικών θεσμών συνύπαρξης, βρέθηκαν μπροστά σε αυτή τη δύσκολη αντίφαση. Σταδιακά μερικοί αποκρυστάλλωσαν τη θέση τους εκλέγοντας την εξεγερσιακή πόζα ως μοναδική πολιτική προοπτική τους, ενώ από την άλλη οι επανεμφανίσεις διάφορων εκδοχών του λενινισμού (ακόμα και μέσα στο πλαίσιο του αναρχικού κινήματος) ήρθαν ως άγαρμπη απάντηση στο πρόβλημα, μια απάντηση που κατά τη γνώμη μας περισσότερο μεταθέτει και διαιωνίζει την αντίφαση, παρά την ξεπερνά.

Παρ' όλα αυτά, η πειστικότητα της επιχειρηματολογίας του Σ.Ζ., αλλά και άλλων που κινούνται με παρόμοιους προβληματισμούς και εργαλεία, τελειώνει στις περισσότερες περιπτώσεις εκεί. Η αναλυτική ευαισθησία που επέδειξαν πολλοί αρθρογράφοι, άλλος λιγότερο άλλος περισσότερο, γύρω από την κρίση νοήματος της σημερινής νεότητας δεν συνοδεύτηκε από μία ανάλογη ευαισθησία μπροστά στα δεδομένα που έθεσε η εξέγερση. Είναι άραγε το κενό και η αξιακή κρίση κάποιο προνόμιο της νεολαίας; Είναι ένα ερώτημα που ο κόσμος των ενηλίκων ή των καθηγητών έχει λυμένο; Είναι με λίγα λόγια απλά ζήτημα μετάδοσης ή μήπως πρόβλημα που αγκαλιάζει το σύνολο των γενεών;

Αυτό που προτείνεται επί της ουσίας είναι η επαναφορά μιας μετριοπάθειας, η οποία συνήθως νοείται, κατά την κλασική συνήθεια του νεοελληνικού φιλελεύθερου φαντασιακού, ως ένα στεγνωτήριο συναισθημάτων και ως ρητορική επίκληση ενός τεχνοκρατικού ορθού λόγου:

«Χρειάζεται ένας ειρηνικός μετασχηματισμός των τυφλών, βίαιων συναισθημάτων και πράξεων οργής και απόρριψης, μέσα από μια υπεύθυνη, αξιόπιστη, ορθολογική και παραγωγική πράξη».[11]

Ωστόσο, αν είναι προβληματική η αντιμετώπιση της πολιτικοποίησης ως αυταξίας χωρίς να εξετάζεται το περιεχόμενό της, το ίδιο ισχύει και για τη μετριοπάθεια. Πολλοί συγγραφείς την αντιμετωπίζουν ως ιδεατή πολιτική σύνθηκη, παραβλέποντας ότι η φαινομενική μετριοπάθεια πολλών «νέων ανθρώπων» μπορεί να προκύπτει από την αδιαφορία, την ιδιώτευση και την απουσία συμμετοχής στα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα, από την ίδια μήτρα δηλαδή που προκύπτει το κενό που με τόση ευκολία ανιχνεύουν στην εξέγερση.

Αν ο Δεκέμβρης θεωρείται σύμπτωμα κάποιας κρίσης αξιών, αυτό σημαίνει ότι αυτή η κρίση αξιών δεν ξεκινά με τον Δεκέμβρη, απλά ο Δεκέμβρης την αποκαλύπτει.

Ίσως οι παραπάνω συγγραφείς να ήταν πιο πειστικοί αν δεν εξωθούσαν τόσο ανεξέταστα την εξέγερση κάτω από την πινακίδα της παρακμής. Γιατί προτού καταπιαστούμε με το τι δείχνει και τι δεν δείχνει, ποιος φταίει και ποιος δεν φταίει, τι πρέπει να γίνει για να μην ξαναζήσουμε τις «στιγμές ανομίας», είναι απαραίτητο να δούμε ποια ήταν η πραγματικότητα στην οποία θέλουμε να επιστρέψουμε. Οι περισσότεροι συγγραφείς αναζητάνε λύσεις στα πάντα, την ελληνική οικογένεια, το εκπαιδευτικό σύστημα, την πολιτική τάξη, τη διαφθορά, τη γραφειοκρατία, την ορθοδοξία, αλλά εκεί που βάζουν το σύνορο είναι ότι δεν θα συζητήσουν την όποια ενδεχόμενη συνεισφορά του Δεκέμβρη και των κινητοποιήσεών του στην αναζήτηση του νοήματος που εκλείπει. Εκεί ο αντίπαλος μοιάζει να είναι προαιώνιος και δεν χωράει ούτε η στοιχειωδέστερη μετριοπάθεια.

Ίσως από την άλλη, όλη αυτή η ενδοσκόπηση και οι αυτογνωστικές απόπειρες να ξεκινούν απλά από τον πανικό που προκάλεσε η διασάλευση της τάξης και η παρακώλυση των ιδιωτικών και οικογενειακών καταναλωτικών μικρόκοσμων, από την αντίληψη ότι οι κοινωνίες πρέπει να κινούνται πάντα μέσα στα στεγανά της νομιμοφροσύνης και πως οτιδήποτε ξεφεύγει από αυτά τα στεγανά δεν μπορεί παρά να είναι παρακμιακό σύμπτωμα. «Είναι κι αυτή μια στάσις. Νοιώθεται.» Ας την παραδεχτούμε όμως κι ας

αφήσουμε τις κοινοτοπίες περί αξιών και νοημάτων.

[1] Δ. Παπανικολόπουλος, *Δεκέμβρης 2008, Ανάλυση και ερμηνεία: Οι αιτιώδεις μηχανισμοί πίσω από τα συγκρουσιακά γεγονότα*, Οι Εκδόσεις των Συναδέλφων, Αθήνα 2016, σ. 50-56.

[2] Δ. Παπανικολόπουλος, *ό.π.*, σελ. 60.

[3] Δ. Παπανικολόπουλος, *ό.π.*, σελ 54.

[4] Δ. Παπαδάτος-Αναγνωστόπουλος, *Ο μαυροκόκκινος Δεκέμβρης*, Τόπος, Αθήνα 2018, σ. 104.

[5] Δ. Παπαδάτος-Αναγνωστόπουλος, *ό.π.*, σ. 85.

[6] Ν. Σεβαστάκης, «Σκέψεις για τη διαχείριση μιας εξέγερσης» στο *Νέα Εστία*, τ. 1819, Φεβρουάριος 2009, σ. 303.

[7] Δ. Παπανικολόπουλος, *Δεκέμβρης 2008, Ανάλυση και ερμηνεία: Οι αιτιώδεις μηχανισμοί πίσω από τα συγκρουσιακά γεγονότα*, Οι Εκδόσεις των Συναδέλφων, Αθήνα 2016, σ. 61.

[8] Θ. Κοντίδης, «Απελπισία και ελπίδα στις σημερινές ταραχές: Μια θεολογική προσέγγιση» στο *Νέα Εστία*, τ. 1819, Φεβρουάριος 2009, σ. 220.

[9] Σ. Ζουμπουλάκης, «Τέσσερεις σημειώσεις για το σχολείο» στο *Νέα Εστία*, τ. 1819, Φεβρουάριος 2009. σελ. 204-5.

[10] Σ. Ζουμπουλάκης, *ό.π.*, σ. 206

[11] Θ. Λίποβατς, «Μετατρέψτε την καταστροφική επιθετικότητα σε δημιουργική δραστηριότητα» στο *Νέα Εστία*, τ. 1819, Φεβρουάριος 2009, σελ. 240. (υπογραμμίσεις του συγγραφέα).

Γιατί κέρδισε ο Μπόρις

του Στέφανου Μπατσή

Το χθεσινό βράδυ αποδείχθηκε ιδιαιτέρως ευχάριστο για τον Μπόρις Τζόνσον και τους Τόρις και ιδιαιτέρως δυσάρεστο για το σοσιαφιλελεύθερο Facebook και τον Γιάνη Βαρουφάκη, που για μια ακόμη φορά θα αναγκαστούν να πέσουν από τα σύννεφα. Το ενδεχόμενο μιας θριαμβευτικής επανόδου των Εργατικών στα έδρανα του βρετανικού κοινοβουλίου αποκλείστηκε από νωρίς, ενώ και η κρυφή ελπίδα των φίλων του Κόρμπυν ή/και των εχθρών του Μπόρις για μια ακόμη κυβέρνηση υπό την ομηρία του συντηρητικού, ενωτικού κόμματος DUP της Βόρειας Ιρλανδίας (hung parliament) συνετρίβη υπό το βάρος της πραγματικότητας. Το εκλογικό αποτέλεσμα δίνει μια άνετη πλειοψηφία στον Τζόνσον να προχωρήσει με την υπόθεση του Brexit, οι Εργατικοί βρίσκονται σε ιστορικά χαμηλά με τον Κόρμπυν ηττημένο και υπ' ατμόν, και στη Σκωτία προετοιμάζονται για αναμόχλευση του αυτονομιστικού αιτήματος μετά τη σαρωτική επικράτηση του Σκωτσέζικου Εθνικού Κόμματος. Όσοι βρέθηκαν απροετοίμαστοι για το νέο τοπίο που διαμορφώνεται, ας πρόσεχαν. Τα σημάδια ήταν εκεί από το καλοκαίρι και την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Μπόρις, ενώ η αλληλουχία γεγονότων που ακολούθησε, περισσότερο ενίσχυσε παρά αποδυνάμωσε τα σχέδιά του για ισχυροποίηση της θέσης των Τόρις στο μετεκλογικό σκηνικό. Σε επόμενο σημείωμα θα μπορούσαμε κάλλιστα να σκιαγραφήσουμε τα νέα δεδομένα. Σήμερα, ενώ η κάλπη είναι ακόμη ζεστή, θα περιοριστούμε στον εντοπισμό ορισμένων από τα σημεία που οδήγησαν τον Μπότζο στη χθεσινή νίκη.

1. Η μετάβαση στην πρωθυπουργία από τη «ναι μεν, αλλά» Τερέζα Μέι στον «get the job done» Μπόρις Τζόνσον χωρίς τη μεσολάβηση εκλογών, έδωσε τη δυνατότητα της ανασύνταξης και της αναδιάταξης των πολιτικών προτεραιοτήτων στους Τόρις, χωρίς μεγάλα πολιτικά κόστη. Η διαχείριση του Brexit αναδείχθηκε φυσιολογικά σε κορυφαίο ζήτημα και γύρω απ' αυτό έγιναν κι οι επιλογές

των υποψηφίων. Το κόμμα εκκαθαρίστηκε σε σημαντικό βαθμό από την εσωτερική αντιπολίτευση, ενώ εντελώς χαρακτηριστικό είναι ότι όσοι «αντάρτες» των Συντηρητικών κατήλθαν ως μεμονωμένοι υποψήφιοι στις χθεσινές εκλογές (κάτι που το εκλογικό σύστημα της Βρετανίας διευκολύνει) καταποντίστηκαν. Επιπρόσθετα, ο Μπόρις κατόρθωσε να παίξει ολομόναχος μπάλα στο πλειοψηφικό κοινό του Brexit, ύστερα από τη μαζική απόσυρση των υποψηφίων του Νάιτζελ Φάρατζ. Αντιθέτως, η θέση αντιπολίτευσης των Εργατικών και του Κόρμπυν τους κληροδότησε ανεπίλυτα εσωτερικά ζητήματα τα οποία σέρνουν από τις μέρες του δημοψηφίσματος μέχρι και σήμερα.

2. Το Brexit ως λαϊκή ετυμηγορία και αφήγημα διατηρεί στο ακέραιο τη δυναμική του. Είναι πασίδηλο ότι ο Μπόρις κέρδισε τις εκλογές λόγω της προσήλωσης στην απόφαση υλοποίησης του Brexit και το γεγονός αυτό κρύβει, καλώς ή κακώς, και λίγη δικαιοσύνη μέσα του. Μπορεί στο «αντιλαϊκίστικο» στρατόπεδο ένθεν κακείθεν του πολιτικού φάσματος, το Brexit να σηματοδοτεί τη στροφή στον εθνικισμό και τον απομονωτισμό ή και μια επιστροφή στη φαντασμένη γελοιότητα της απεχθέστερης αυτοκρατορίας που είδε ποτέ ο πλανήτης, αλλά από την άλλη πλευρά it is what it is και οι Τόρις, το αρχαιότερο κόμμα της Ευρώπης, το κατάλαβαν από νωρίς και το εγκολπώθηκαν. Ο Κόρμπυν, με τη στρατηγική που επέλεξε, είχε να ανεβεί ένα βουνό και μάλλον ήταν εκ προοιμίου καταδικασμένος σε αποτυχία. Σε ένα τόσο πολωμένο πεδίο, επιχείρησε να μεταφέρει τον δημόσιο διάλογο από τη διαχείριση της απόφασης του δημοψηφίσματος σε μια προγραμματική συζήτηση, εκφράζοντας τις θέσεις μια αριστερόστροφης σοσιαλδημοκρατίας. Εκ του αποτελέσματος απέτυχε παταγωδώς, αλλά μάλλον το παιχνίδι ήταν χαμένο εξ αρχής, και τώρα οι μπλαιρικοί τον περιμένουν στη γωνία, για να αφυδατώσουν έτι περισσότερο το κόμμα της βρετανικής

εργατικής τάξης από τα κοινωνικά του ερείσματα.

3. Ο Μπότζο δεν είναι ακριβώς αυτός που νομίζουμε, ή μάλλον αυτός που τα σοσιαφιλελεύθερα δυτικά μέσα μας επιτρέπουν να γνωρίσουμε. Δεν είναι ένας μικρός Τραμπ, δεν είναι ένας υπερσυντηρητικός πολιτικός τύπου Ορμπάν, δεν είναι νεωτεριστικά επικίνδυνος σαν τον Σαλβίνι, ούτε και φασίζων σαν τη Λεπέν. Όπως δήλωνε τον Σεπτέμβριο στο υπουργικό του συμβούλιο, είναι ο «πιο φιλελεύθερος (liberal) συντηρητικός πρωθυπουργός εδώ και δεκαετίες». Άλλωστε, προτού προσαρμοστεί στην πραγματικότητα του Brexit, του ευρωσκεπτικισμού και της κριτικής στην πολιτική παγκοσμιοποίηση, διετέλεσε δήμαρχος του Λονδίνου, της πόλης όπου μιλιούνται οι πιο πολλές γλώσσες παγκοσμίως, υλοποιώντας μια εν πολλοίς φιλελεύθερη, μητροπολιτική ατζέντα με κουλ και παιγνιώδες περίβλημα. Ας σημειωθεί εδώ πως ο Τζέρεμι Χαντ, ο έτερος καλοκαιρινός διεκδικητής της ηγεσίας των Τόρις, εξέφραζε ανοιχτά σαφώς πιο αντιμεταναστευτικές θέσεις. Επομένως, ο Μπόρις είχε τη δυνατότητα να αντλήσει τόσο από τα απογοητευμένα με τη διαχείριση του Brexit εργατικά στρώματα της Μέσης Αγγλίας, όσο κι από τους κεντροδεξιούς χίπτερ των μεγάλων πόλεων, οι οποίοι δεν βλέπουν στο πρόσωπό του κανένα σοβαρό φόβητρο για τα ατομικά δικαιώματα και τις ελευθερίες. Το κυριότερο χαρακτηριστικό του Τζόνσον, αυτό το οποίο του έχει επιτρέψει να πεθάνει και να επανέλθει αρκετές φορές επαγγελματικά και πολιτικά, είναι η φοβερή του προσαρμοστικότητα, η ευελιξία του ως προς την επιλογή συγκεκριμένων θέσεων και αξιών. Αυτό μαζί με την ευτράπελη συμπεριφορά που συχνά υιοθετεί μαλακώνουν το μείγμα της (νεοφιλελεύθερης) πολιτικής που ασκεί και θα ασκεί και δίνουν μια εικόνα χαλαρότητας σαν να λέει στους ψηφοφόρους «μάγκες αράξτε, θα τη βρούμε την άκρη και θα το διασκεδάσουμε κιόλας».

4. Το μανιφέστο του Κόρμπυν είναι όντως μια δέσμη πολιτικών θέσεων που μπορεί να συγκινήσει, να διεγείρει ακροατήρια και να κινητοποιήσει τους -πιο νέους- ψηφοφόρους. Οι εμφανίσεις του σε μεγάλα μουσικά φεστιβάλ της εναλλακτικής νεολαίας όπως το Glastonbury, η στήριξη που του παρείχαν καλλιτέχνες διαφόρων εκδοχών της νεανικής υποκουλτούρας, όπως οι ράπερ της grime, και το χίπτερ buzz γύρω από την παρουσία του συνιστούν ενδιαφέρουσες εικόνες από το παρελθόν και το μέλλον, αλλά αγνοούν την πραγματικότητα της παρούσης στιγμής. Το 2019 το μητροπολιτικό, κοσμοπολίτικο μελίσσι των περιθωριοποιημένων νέων και των μεσοαστών των πόλεων μπορεί να κάνει αρκετό θόρυβο στα σόσιαλ μίντια, μπορεί να δημιουργεί ωραίες εικόνες και αστεία μιμς, αλλά δεν γίνεται να κερδίσει τις καρδιές των μαζών, οι οποίες, δικαίως ή αδίκως, αισθάνονται οι ριγμένες της υπόθεσης της παγκοσμιοποίησης και της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Ο Τζόνσον, ένας αριστοκράτης δεξιός χίπτερ, το αντιλήφθηκε με συνοπτικές διαδικασίες. Ο Κόρμπυν των αντιπολεμικών διαδηλώσεων και της βαριάς παρακαταθήκης στην αριστερή πτέρυγα των Εργατικών είτε το αγνόησε είτε δεν κατόρθωσε να πατήσει ολοκληρωτικά πόδι στο ίδιο του το κόμμα. Όπως και να 'χει, καληνύχτα και καλή τύχη με τις επιλογές κυβερνήσεων και λαού που έρχονται.

**Η σχέση ελευθερίας-εξουσίας
στον φιλελευθερισμό – Μια**

σύντομη κριτική

του Γιώργου Κτενά

Ποια είναι η σχέση εξουσίας-ελευθερίας στον φιλελευθερισμό και πώς την αναλύει ο Τ. Σ. Μιλ, κλασικός στοχαστής τού 19ου αιώνα, που εισήγαγε την ιδέα της ελευθερίας του ατόμου ως μέσο για την βελτίωσή του; Η ελευθερία της κοινωνίας περνάει μέσα από την τυραννία του κράτους; Μπορεί να υπάρξει πορεία αυτοεξέλιξης, όταν η κοινωνική ελευθερία αφορά την εξουσία της κοινωνίας πάνω στο άτομο; Ας δούμε μια κριτική πάνω στην ατομικότητα του Τ.Σ. Μιλ.

Μέσω του Τ. Σ. Μιλ διατυπώθηκε για πρώτη φορά τόσο καθαρά η ιδέα περί ελευθερίας του ατόμου, ως μέσο προόδου της κοινωνίας. Η σχέση κράτους-ελευθερίας στον Βρετανό φιλόσοφο αρχίζει από την ίδια την ύπαρξη του κράτους, καθώς διαμορφώνει τη σχέση υπηκόου-εξουσίας. Την οποία όχι μόνο δεν αρνείται, όσο κι αν προσπαθεί να την περιορίσει, αλλά αντίθετα ταυτίζει το έθνος με το κράτος και «παραχωρεί» στο άτομο όλες τις νομικές κατοχυρώσεις της εξουσίας προς τον πολίτη. Δεν κάνει ριζική αναφορά στην αντιπροσωπευτική Δημοκρατία, η οποία περικλείει θεσμίσεις που, τελικά, περιορίζουν την ανάπτυξη του ατόμου, καθώς δεν φαίνεται να συμερίζεται την άποψη του προγενέστερου Φρίντριχ Χέγκελ για έναν εαυτό που εκπίπτει μέσω της αντιπροσώπευσης. Αντίθετα, εκφράζει απόψεις κοντά σε εκείνες του Ζαν-Ζακ Ρουσό για τη γενική βούληση (*volonte generale*) στην αντιπροσωπευτική Δημοκρατία, στα θεμέλια της οποίας όμως εδράζεται, τελικά, η απεχθέστερη μορφή της.

Οι προτάσεις περί αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης που αναπτύσσει ο Μιλ, περικλείουν ευδιάκριτες πολιτικές παραγωγές ετερονομίας. Αν και αναδεικνύουν, παράλληλα, την αναντιστοιχία αποτύπωσης των θεμελιωδών αρχών της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας στα σημερινά αντιπροσωπευτικά συστήματα. Δίνει πρωταγωνιστικό ρόλο στην ατομικότητα, καθώς θέλει το άτομο ενταγμένο σε οργανωμένη πολιτική κοινότητα, όμως ταυτίζει το

έθνος με το κράτος χωρίς βέβαια να γίνεται συγκεκριμένη αναφορά σε εθνοκράτος. Δεν απορρίπτει την ύπαρξη μονάρχη και την ίδια στιγμή καλεί τους πολίτες για άμεση συμμετοχή στην διακυβέρνηση. Η θεωρία του Μιλ δεν είναι ατομικιστική όπως των Χομπς ή Λοκ, καθώς επιδιώκει την ανάπτυξη της ριζικής ατομικότητας (ως μέσο ωριμότητας) μέσω της συμμετοχής στην πολιτική κοινότητα.

Ως πρόβλημα της ατομικότητας αναγνωρίζει την εξασφάλιση της μεγαλύτερης ελευθερίας της ατομικής έκφρασης εντός της κοινωνίας.

Κι εδώ είναι που κάνει το άλμα από τον Ωφελιμισμό, καθώς θέλει την ανάπτυξη κάθε προσωπικότητας ξεχωριστά και όχι απλώς την ευτυχία για μεγάλο αριθμό ατόμων. Ζήτημα που τον συνδέει και με τον εγγελιανό ιδεαλισμό, ως γονιμοποιό ατομική απελευθέρωση, αναδεικνύοντας τον ρόλο του ατόμου στην εξέλιξη της ίδιας της κοινωνικής διαδικασίας. Αυτή η «ενηλικίωση» του ατόμου όμως προσφέρει την ηθική βάση των θεσμών, άρα τελικά του κράτους.

Στο Περί Ελευθερίας αναπτύσσει τόσο την αρχή της ελευθερίας του ατόμου (πώς η ατομικότητα πρέπει να ενταχθεί στην οργανωμένη πολιτική κοινότητα), όσο και το όριο της εξουσίας που μπορεί η κοινωνία να ασκήσει στο άτομο. Αλλά αφήνει το κράτος έξω από την κριτική και του δίνει τη δυνατότητα, έννομα, να λειτουργεί δεσποτικά, αν αυτό κριθεί απαραίτητο. Κι αυτό γιατί, τελικά, διατηρεί επιφυλάξεις σε σχέση με το άτομο (ως υποκείμενο που συγκροτεί την κοινωνία) καθώς μπορεί να προκαλέσει κοινωνική τυραννία που να είναι χειρότερη από την κυβερνητική καταπίεση. Αλλά εδώ είναι που υπάρχει αντίφαση των υποκειμενικών παραγόντων της ελευθερίας (οι αδυναμίες που προκύπτουν από την αρνητική ελευθερία, κατά τον Αϊζάια Μπερλίν), με αποτέλεσμα να υπάρχει αρνητική ελευθερία τού ατόμου εντός του Φιλελευθερισμού.

Δηλαδή η σύμπλευση της ελευθερίας με οικουμενικούς τρόπους ζωής, καθώς δεν ασχολείται με υποκειμενικούς παράγοντες

ελευθερίας μέσα στην κοινωνία.

Σαφώς ο Βρετανός φιλόσοφος έθεσε για πρώτη φορά τόσο ξεκάθαρα τη σπουδαιότητα της ατομικής ελευθερίας, υποστηρίζοντας μεν τη ριζική ατομικότητα αλλά, τελικά, διατηρώντας επιφυλάξεις για το ίδιο το άτομο. Από τη μία πλευρά, δηλαδή, αναδεικνύει την αυτονομία ως όρο συγκρότησης του ατόμου, από την άλλη πλευρά οριοθετεί το φάσμα που το άτομο έχει ανεμπόδιστη δράση. Τελικά, η ελευθερία είναι όρος αυτοανάπτυξης αλλά με πεπερασμένα όρια για τον Μιλ, άρα η ελευθερία τού ατόμου στον φιλελευθερισμό (όπως την αναλύει ένας από τους σημαντικότερους στοχαστές του φιλελευθερισμού) δεν είναι αρκετά απελευθερωτική ως προς το ίδιο το άτομο.

Κοινότητες αγώνα, αλληλεγγύης και συνεργατικής δημιουργίας: απάντηση στην κρίση της «κοινωνίας της εργασίας»

του Κώστα Χαριτάκη*

Το «καθεστώς εξαίρεσης» που διαμορφώνεται στον σύγχρονο καπιταλισμό περιλαμβάνει πλέον το μεγαλύτερο μέρος της εργασίας, μια ευρύτατη γκρίζα ζώνη δικαιωμάτων όπου η μισθωτή εργασία απαξιώνεται βίαια και παύει να έχει οποιαδήποτε προστασία, οι ελαστικές σχέσεις εργασίας ρευστοποιούν το σύνολο της ζωής, ενώ η ανεργία οδηγεί σε μόνιμη περιθωριοποίηση.

Έχει τελειώσει, έτσι, η παλιά εποχή ενός εργατικού κινήματος

βασισμένου στη διαπραγμάτευση της τιμής μιας εργατικής δύναμης σταθερά και μακροχρόνια ενταγμένης στον παραγωγικό ιστό, αναγνωρισμένου και ενσωματωμένου ως θεσμικού παράγοντα για την ομαλή αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης και εν τέλει του ίδιου του καπιταλισμού. Αυτή είναι η βάση του πλήρους εκφυλισμού του θεσμικού γραφειοκρατικού συνδικαλισμού (ΓΣΕΕ).

Μπορεί αυτό το «τέλος» να αποτελέσει την «αρχή» για μια αναγέννηση του εργατικού κινήματος στη βάση της αυτοοργάνωσης, της άμεσης δημοκρατίας και του διαρκούς μαχητικού ανταγωνισμού με το κεφάλαιο και το κράτος; Μπορεί να είναι μια ιστορική «ευκαιρία» απεξάρτησης από όλα όσα κρατούσαν το εργατικό κίνημα εξαρτημένο και εν τέλει υποταγμένο εντός της καθεστηκυίας τάξης, υπερβαίνοντας την απλή διαμαρτυρία, τις διεκδικήσεις και διαπραγματεύσεις του «κοινωνικού συμβολαίου», δημιουργίας τώρα των δικών μας (των κάτω) «οργάνων» αγώνα, αλληλεγγύης και συνεργατικής δραστηριότητας; Αυτό είναι το ερώτημα της εποχής και όχι απλώς το πώς θα συνεχιστεί ένας συνήθης κύκλος αγώνων με τα παλιά χαρακτηριστικά.

Γιατί τι άλλο δείχνει η κρίση, παρά ότι η κοινωνία της εργασίας, η αποικιοποίηση δηλαδή όλης της ζωής από τις δυνάμεις της οικονομίας (την εκμετάλλευση, το εμπόρευμα και το χρήμα), δεν αποτελεί βιώσιμη (πόσο μάλλον δημιουργική) συνθήκη για την πλειοψηφία του κόσμου;

Έχουμε φτάσει πλέον στην «καρδιά» του προβλήματος. Η μισθωτή εργασία, αλλά και γενικότερα η εργασία για αλλότριους παραγωγικούς σκοπούς, που σήμερα δείχνει όλο και πιο καθαρά την ουσία της ως δουλεία, είναι το έδαφος όπου ανθίζουν όλα τα σημερινά δεινά της φτώχειας, της υποβάθμισης της ζωής σε «γυμνή» επιβίωση, της ερήμωσης των κοινωνικών σχέσεων και της καταστροφής του περιβάλλοντος.

Είναι, επομένως, αδήριτη ανάγκη να αναμετρηθούμε ατομικά και συλλογικά με ορισμένα κομβικά βασανιστικά ερωτήματα που αναδύονται τόσο από την κρίση του παραδοσιακού συνδικαλισμού όσο και από τις δυνατότητες και τα όρια των νέων αγώνων και

δομών βάσης που αναδύθηκαν αυτή την περίοδο.

Τι θα αντικαταστήσει τη «μισθωτή εργασία» που πετιέται διαρκώς στο δρόμο; Μια νεοφεουδαρχία εργαζομένων, με όρους προσωπικής εξάρτησης στα νέα κατανεμημένα δίκτυα της εργασίας; Ή η κοινωνικά χρήσιμη, αλληλέγγυα και συνεργατική οικονομία;

Θα εξακολουθήσουμε να διεκδικούμε το «δικαίωμα» στην εργασία-εκμετάλλευση και την ανέφικτη πλέον «πλήρη (μισθωτή) απασχόληση» ή θα θέσουμε στο κέντρο της σκέψης και της δράσης μας την απελευθέρωση από την εργασία, το πράττειν, την ελεύθερη δημιουργική δραστηριότητα που μπορεί να καλύπτει κοινωνικές και ατομικές ανάγκες και επιθυμίες;

Θα εξακολουθήσουμε να ανταγωνιζόμαστε (με όλο και περισσότερη βαρβαρότητα) για τις λιγοστές «θέσεις εργασίας» που θα μας παρέχει το κράτος και το κεφάλαιο ή θα προχωρήσουμε στη δημιουργική οριζόντια συνεργασία και στο συντονισμό βάσης συνεργατικών εγχειρημάτων;

Θα εξακολουθήσουμε να επαφίουμε τις ελπίδες μας για βιώσιμη ζωή στην «ανάπτυξη», στην υπόσχεση της διαρκούς μεγέθυνσης-καταναλωτικής αφθονίας, ή θα δώσουμε έναν άλλο χαρακτήρα στην οικονομία, απο-αποικιοποιώντας τη ζωή από την κυριαρχία της, αποκλιμακώνοντάς την στις διαστάσεις των πραγματικών κοινωνικών αναγκών, φέρνοντάς την στα μέτρα της εγγύτητας και της αυτάρκειας των κοινοτήτων και τοποθετώντας στη θέση του απρόσωπου και ποσοτικού ΑΕΠ την ποιότητα ζωής και περιβάλλοντος;

Και, τέλος, τι θα αντικαταστήσει τα εκφυλισμένα και αποσαθρωμένα παραδοσιακά εργατικά κινήματα;

Ένα δίκτυο ομάδων πίεσης και ανταγωνιστικής ατομικής συναλλαγής; Ή κοινότητες αγώνα, αλληλεγγύης και συνεργατικής δημιουργίας; Θα εξακολουθήσουμε να δρούμε μέσα από ιεραρχικές

και γραφειοκρατικές οργανώσεις-μεσάζοντες των αναγκών μας και διαχειριστές των σχέσεών μας ή θα δημιουργήσουμε νέου τύπου κοινωνικοπολιτικά μορφώματα-συλλογικότητες που πριν απ' όλα στο ίδιο το εσωτερικό τους και στις σχέσεις τους με τους άλλους θα δημιουργούν απελευθερωμένες κοινωνικές σχέσεις;

Το νέο κοινωνικό υποκείμενο της νομαδικής, ρευστής, ευέλικτης και ανασφαλούς εργασίας/ανεργίας, που είναι ο πρωταγωνιστής των σύγχρονων εξεγέρσεων (Δεκέμβρης 2008, πλατείες, μαχητικές απεργίες αλλά και όποιων κοινωνικών αγώνων πήραν μαζικό και μαχητικό χαρακτήρα και ξέφυγαν από την εθιμοτυπία) και των αυτοοργανωμένων αγώνων και δομών, έχει ανοίξει ένα δρόμο. Το ζήτημα, ωστόσο, του πώς θα ξεπεραστεί η μερικότητα και αποσπασματικότητα, προς μια συνολικοποίηση της κοινωνικής δυναμικής που εκφράζει αυτό το υποκείμενο, παραμένει ανοικτό και δύσκολο μέσα σε συνθήκες γενικευμένου κοινωνικού κατακερματισμού.

Η «κοινωνικοποίηση» του εργατικού κινήματος, πέρα από μια στενή και στρεβλή «ταξικότητα», αλλά και από μια κομματική «πολιτικοποίηση» εκ των άνω, με πρόταγμα τα προβλήματα, τις ανάγκες, τη ζωή και τη χειραφέτηση της κοινωνίας, και όχι απλώς τα άμεσα στενά εργατικά συμφέροντα που καταλήγουν στο «δουλειά να 'ναι κι ό,τι να 'ναι», χωρίς να υπολογίζουν την κοινωνική χρησιμότητα και τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις (όπως, για παράδειγμα, στη Χαλκιδική όπου το «άμεσο ταξικό συμφέρον» οδηγεί εργάτες να υποστηρίζουν μια καταστροφική για τις κοινότητες και το περιβάλλον επένδυση στο όνομα του ότι δίνει δουλειά...), είναι κρίσιμος όρος αυτής της διαδικασίας.

Η συνεύρεση των διαφορετικών τμημάτων της ρευστής και περιπλανώμενης εργασίας-ανεργίας δεν μπορεί να γίνει με μόνιμα και μακροπρόθεσμα χαρακτηριστικά στους χώρους εργασίας, όπου οι ατομικές σχέσεις εργασίας, οι διαφορετικοί και εξατομικευμένοι όροι και ρυθμοί εντείνουν την απομόνωση, τον κατακερματισμό και τον ανταγωνισμό (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν παραμένει απαραίτητη και κρίσιμη η προσπάθεια για αμεσοδημοκρατική αυτοοργάνωση στο χώρο δουλειάς, για επιτροπές

και σωματεία βάσης).

Χρειαζόμαστε δομές που θα μπορούν να διαπερνούν τα σύνορα των επαγγελματιών, των ειδικοτήτων και του καταμερισμού της καπιταλιστικής οικονομίας (όπως έχει γίνει, για παράδειγμα, σε καταλήψεις, στέκια και λαϊκές συνελεύσεις).

Και που θα συνενώνουν σε κοινές δράσεις και μέτωπα πολύμορφες συλλογικότητες και ατομικότητες από διάφορα κινήματα και πολιτικές διαδρομές (όπως γίνεται, για παράδειγμα, στο μέτωπο της υπεράσπισης της κυριακάτικης αργίας όπου δρουν από κοινού σωματεία, πρωτοβουλίες γειτονιάς, κινήσεις πόλης, συνεργατικά εγχειρήματα).

Η διαμόρφωση κοινοτήτων αγώνα, αλληλεγγύης και συνεργατικής δημιουργίας, χώρων που δημιουργούν την άμεση πρακτική δυνατότητα να κόψουμε τους δεσμούς εξάρτησης από το κράτος και το κεφάλαιο, με την αυτοθέσμιση νέων κοινωνικών δεσμών ώστε να μπορέσουμε, εδώ και τώρα, να ζήσουμε χωρίς κυριαρχικές και εκμεταλλευτικές σχέσεις, είναι το αναγκαίο βήμα για μια χειραφετική πορεία. Το παράδειγμα της BIOME είναι χαρακτηριστικό σε αυτή την κατεύθυνση: δεν είναι μόνο ένα διαφορετικό παραγωγικό εγχείρημα, αλλά μια κοινότητα αγώνα και αλληλεγγύης που υφαίνει κοινωνικούς δεσμούς.

Οι εργαζόμενοι της συνεργατικής και αλληλέγγυας οικονομίας δεν θέλουμε να είμαστε η αρνητική επιβεβαίωση του κεφαλαίου (τα «θύματα» που δεν τα καταφέρνουν), αλλά η θετική επιβεβαίωση της συνεργατικής ισχύος και κοινωνικής δημιουργικότητας («εμείς μπορούμε!»). Έχοντας συνείδηση ότι δεν λύνουμε απλώς το βιοποριστικό μας πρόβλημα, αλλά ότι συνδημιουργούμε μια δεξαμενή κοινών εμπειριών, σχέσεων, τακτικών, γνώσεων, τεχνικών, ελεύθερα διαθέσιμων προς όλους, μια κοινή βάση στήριξης για ολόκληρη την κοινωνία. Όσο περισσότερο εμπλουτίσουμε αυτή τη δεξαμενή, τόσο πιο έτοιμοι θα είμαστε να απεξαρτηθούμε από το κεφάλαιο και το κράτος και να ενισχύσουμε υλικά την τάση για αλλαγή της κοινωνίας.

Η Υγεία στην παγίδα της νεοφιλελεύθερης διαχείρισης

της Αθανασίας Δέτσικα*

«Θα ήθελα να ξεκαθαρίσω επίσης, και αυτό θέλω να καταστεί σαφές, ότι είναι άλλο το δημόσιο σύστημα υγείας και άλλο κρατικό σύστημα υγείας. Να δώσω ένα παράδειγμα: σε μια σοσιαλιστική χώρα, τη Σουηδία, το νοσοκομείο Καρολίνσκα. Είναι ένα νοσοκομείο πρότυπο, το οποίο παρέχει εξαιρετικές υπηρεσίες υγείας, δωρεάν υπηρεσίες υγείας προς τους πολίτες της χώρας αυτής.

Είναι δημόσιο νοσοκομείο, αλλά δεν είναι ένα κρατικό νοσοκομείο.»

Βασίλειος Κικίλιας, Υπουργός Υγείας

Η νεόκοπη κυβέρνηση, από την προεκλογική περίοδο ακόμα, έχει κάνει ξεκάθαρες τις προθέσεις της: θα παραμείνει όσο καιρό χρειάζεται στην εξουσία, χρησιμοποιώντας υπέρμετρη κρατική βία αν απαιτείται, μέχρι να καταφέρει να υλοποιήσει εκείνες τις πολιτικές που θα μεταρρυθμίσουν τους θεσμούς και τις ποικίλες πτυχές της καθημερινής μας ζωής σε μια εντελώς νέα κατεύθυνση. Έτσι ώστε, μέχρι το τέλος της θητείας της, να μπορεί να το διαλαλήσει υπερήφανα: υπήρξε η πρώτη πραγματικά νεοφιλελεύθερη δεξιά κυβέρνηση στην Ελλάδα.

Εν αρχή

Οι προβληματικές στην υγεία δεν ξεκινούν προφανώς από την

εκλογή της νέας κυβέρνησης, ούτε αυτό πρόκειται για ένα κείμενο το οποίο θα προσπαθήσει να κάνει ανασκόπηση όλων των ελλείψεων και των προβλημάτων που υπάρχουν. Αναφορικά όμως με αυτά, την τελευταία δεκαετία το ΕΣΥ «πάσχει», βασικά, από τεράστιες ελλείψεις μόνιμου προσωπικού και φαρμακοτεχνικών υλικών. Οι εθνικές δεσμεύσεις, εξαιτίας της υπογραφής των μνημονίων, επέβαλαν το μέτρο 5 προς 1, δηλαδή για κάθε 5 εργαζομένους στο δημόσιο τομέα που αποχωρούν να προσλαμβάνεται ένας, το οποίο αναπόφευκτα οδήγησε στην ερήμωση των κλινικών, των επειγόντων και των εργαστηρίων από προσωπικό. Ταυτόχρονα, η μειωμένη χρηματοδότηση οδήγησε σε έλλειψη βασικών φαρμάκων και υλικών στην καθημερινότητα των νοσοκομείων, τα οποία απλά έμαθαν να ανταπεξέρχονται χωρίς όσα κάθε φορά τους έλειπαν. Η ανανέωση του εξοπλισμού, η ανακαίνιση των νοσοκομείων και η αγορά οχημάτων για το ΕΚΑΒ συχνά καλύφθηκαν από δωρεές ιδιωτών.

Η κατάσταση αυτή σαφώς και είχε ως αποτέλεσμα τη στροφή των πολιτών προς τις ιδιωτικές εταιρείες ασφάλισης και παροχής υπηρεσιών – κυρίως στον τομέα της πρόληψης, των απεικονιστικών εξετάσεων κτλ.

Έτσι, το κενό μεταξύ των αναγκών υγείας του πληθυσμού και των δυνατοτήτων κάλυψής τους από το ΕΣΥ σταδιακά διογκώθηκε, καθώς, συν τοις άλλοις, η δυνατότητα κάλυψης του κόστους της ιατροφαρμακευτικής φροντίδας με ίδιους πόρους από την πλευρά των πολιτών –όπως συνέβαινε για πολλά χρόνια– εξαντλήθηκε εξαιτίας της δραματικής μείωσης των ατομικών και οικογενειακών εισοδημάτων. [1]

Η κυβέρνηση του Κυριάκου Μητσοτάκη μπορεί να επιθυμεί να αναδιοργανώσει το ΕΣΥ με βάση τις αρχές του λεγόμενου νέου δημόσιου μάνατζμεντ, έτσι ώστε ως προς τη δομή και τους κανόνες λειτουργίας του να προσιδιάζει περισσότερο σε ιδιωτική εταιρεία με την υιοθέτηση και της αντίστοιχης κουλτούρας (αντιμετωπίζοντας δηλαδή τους ασθενείς ως καταναλωτές υπηρεσιών), αφήνοντας μας ολίγον τι ανατριχιασμένες, αλλά και

η προηγούμενη κυβέρνηση στάθηκε ανίκανη να βελτιώσει την κατάσταση στην υγεία. Η βασική της στρατηγική, όπως και στους περισσότερους τομείς, ήταν η μετριοπαθής διαχείριση των τεράστιων προβλημάτων και ελλείψεων, κυρίως με προσλήψεις επικουρικού προσωπικού με ιδιωτικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου μέσω ΕΣΠΑ, και η κάλυψη μόνο των πραγματικά επείγουσών αναγκών σε υλικά και φάρμακα. Ίσως η μοναδική πράξη που μπορούμε να της αναγνωρίσουμε ότι ήταν προς την κατεύθυνση ανακούφισης των πιο αδύναμων συμπολιτών μας είναι πιθανότατα ο νόμος ν.4368/2016, ο οποίος εξασφαλίζει την πρόσβαση όλων των ανασφάλιστων πολιτών στην υγεία.

Back to the future

Η είδηση ότι η ιδιωτικοποίηση των δημόσιων νοσοκομείων ξεκινά από το Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο Ιωαννίνων μπορεί να μην πήρε τις διαστάσεις τις οποίες θα έπρεπε την προηγούμενη εβδομάδα, [2] όμως δεν μας προκαλεί την παραμικρή εντύπωση. Βρίσκεται, μάλιστα, σε απόλυτη σύμπνοια με την πρόταση του Πανελληνίου Ιατρικού Συλλόγου (ΠΙΣ) να μετατραπούν τα δημόσια νοσοκομεία από πρόσωπα δημοσίου δικαίου σε πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου. Ο υπουργός Υγείας Βασίλης Κικίλιας απαντώντας στη σχετική ερώτηση που του τέθηκε στη Βουλή την προηγούμενη εβδομάδα, αρνήθηκε ότι υπάρχει σχέδιο να δεσμευτούν όσες κλίνες του νοσοκομείου χρειαστεί για να τις αξιοποιήσουν ιδιωτικές ασφαλιστικές εταιρείες, και ουσιαστικά άδειασε τον διοικητή της 6ης ΥΠΕ (η χώρα χωρίζεται σε 7 μεγάλες υγειονομικές περιφέρειες, τις ΥΠΕ, οι υπεύθυνοι των οποίων ορίζονται από την εκάστοτε κυβέρνηση). Κατά την άρνηση του όμως για την παραχώρηση τμημάτων του δεύτερου μεγαλύτερου νοσοκομείου της χώρας σε ιδιώτες για τουρισμό υγείας, ο υπουργός παραδέχτηκε πολύ πιο ωμά τα μεγάλα του σχέδια για το ΕΣΥ:

...θα ήθελα να ξεκαθαρίσω επίσης, και αυτό θέλω να καταστεί σαφές, ότι είναι άλλο το δημόσιο σύστημα υγείας και άλλο κρατικό σύστημα υγείας. Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι μπορεί,

όπως κάνουν ήδη τα νοσοκομεία μας και κάνει ο ΕΟΠΥΥ, να παίρνει υπηρεσίες από τον ιδιωτικό τομέα και να δίνει τη δυνατότητα στους γιατρούς μας, στους νοσηλευτές μας, στο διοικητικό προσωπικό να εξυπηρετεί καλύτερα τον κόσμο, πιο ποιοτικά, πιο γρήγορα, ενδεχομένως με τελευταίας τεχνολογίας μηχανήματα κλπ...

Τώρα σε ό,τι έχει να κάνει με τα σχέδια ιδιωτικοποίησης των δημόσιων νοσοκομείων κλπ., νομίζω ότι μετράει και είναι πάρα πολύ σημαντικό αυτό το οποίο λέει η πολιτική ηγεσία. Σέβομαι τον Πανελλήνιο Ιατρικό Σύλλογο. Ο καθένας μπορεί να σέβεται όλα αυτά τα οποία ακούει για την υγεία, αν είναι τεκμηριωμένα, αλλά εγώ δεν μπορώ να σχολιάσω αυτά τα οποία δηλώνει ο ΠΙΣ. Τα ακούω όμως.» [3]

Ο υπουργός δεν έχει κανένα πρόβλημα να παραδεχτεί ότι η ιδέα τα νοσοκομεία να παρέχουν δωρεάν τις υπηρεσίες τους για τους ασφαλισμένους, ενώ οι δομές τους έχουν ιδιωτικοποιηθεί, τον ενδιαφέρει και σαφώς και την σέβεται. (Το αν το σύστημα που οραματίζεται ο Κικίλιας περιλαμβάνει τη δωρεάν περίθαλψη και για τους ανασφάλιστους, θα μπορούσε να απαντηθεί εύκολα αν αναλογιστούμε ότι η παύση έκδοσης ΑΜΚΑ για τους πρόσφυγες ήταν μια από τις πρώτες πράξεις της κυβέρνησης).

Η μετατροπή των νοσοκομείων από πρόσωπα δημοσίου δικαίου σε πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου σημαίνει ένα πράγμα: ότι το κανονιστικό πλαίσιο που ρυθμίζει τη λειτουργία τους θα αλλάξει άρδην.

Ακριβώς όπως οι ιδιωτικές επιχειρήσεις, θα είναι δυνατόν πλέον τα νοσοκομεία να πωληθούν ολόκληρα σαν μονάδες, να υπάρξουν μέτοχοι και διοικητικά συμβούλια, να εκμισθωθούν τμήματα τους και, στην τελική, να λειτουργήσουν με αποκλειστικό γνώμονα τους κανόνες της ελεύθερης αγοράς και το αγαπημένο όλων των νεοφιλελεύθερων, το κέρδος!

Από τις αρχές του 2019, η Νέα Δημοκρατία παρουσιάζοντας το πρόγραμμα της, σκιαγράφησε και τις προθέσεις της.[4] Σαφείς

στόχοι για τη μείωση του καρκίνου, της παιδικής παχυσαρκίας και του καπνίσματος, εκσυγχρονισμός της πρόσβασης στα νοσοκομεία με ηλεκτρονικά ραντεβού και ατομικό φάκελο υγείας, εξατομικευμένες ειδοποιήσεις με SMS για τις εξετάσεις προληπτικού ελέγχου. Υποσχέθηκε επίσης την ανανέωση των συμβάσεων των επικουρικών γιατρών (να σημειώσουμε πως από τις 30/10/2019 οι επικουρικοί γιατροί βρίσκονται για άλλη μια φορά αντιμέτωποι με την απόλυση λόγω λήξης των συμβάσεων τους και δίνουν τον δικό τους αγώνα για να παραμείνουν με μόνιμες συμβάσεις στα νοσοκομεία), στοχευμένες προσλήψεις ειδικευμένων ιατρών και αύξηση του προϋπολογισμού για την ανακαίνιση των κτιρίων.

Συνεχής αξιολόγηση των διοικητών και των εργαζομένων, μάλιστα αναμένεται το έργο των διοικητών να αξιολογείται ανά τρίμηνο, εισαγωγή μάνατζερ για την αξιολόγηση της επίτευξης των στόχων και έναρξη του ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα. Ανάθεση τμήματος των υπηρεσιών υγείας όπως οι αξονικοί και μαγνητικοί τομογράφοι σε ιδιωτικές επιχειρήσεις οι οποίες πρέπει «...να γίνουν πιο ανταγωνιστικές και πιο εξωστρεφείς, να προσφέρουν θέσεις εργασίας και ποιοτικές υπηρεσίες» (Κ.Μητσοτάκης στην παρουσίαση του προγράμματος Υγείας της ΝΔ 23.2.2019). Συνεργασία με τους μεγάλους ιατρικούς ομίλους, καλοί ιδιώτες που θα σώσουν τις υποστελεχωμένες Μονάδες Εντατικής Θεραπείας, οι οποίες κλείνουν τις κλίνες τους την μία μετά την άλλη, ενώ ταυτόχρονα και η υπόσχεση να σταθεί η νέα κυβέρνηση ενάντια στις κομματικές προσλήψεις – όπως έδειξε η πραγματικότητα, 9 μήνες μετά, σχεδόν όλοι οι διοικητές νοσοκομείων που όρισε η ΝΔ είναι μέλη του κόμματος, και οι περισσότεροι μη σχετικοί με τον τομέα της υγείας. Η αλήθεια είναι ότι από την βαλκάνια ψυχή της γράφουσας θα πήγαζε ένα βαθύ γέλιο στην ιδέα ότι SMS υπενθύμισης για προληπτικές εξετάσεις θα σταλούν σε Έλληνες πολίτες και αυτοί θα καταφέρουν όντως να τα διαβάσουν και να θυμηθούν τα ραντεβού τους, αν δεν την έπιανε σύγκρυο από τις νεοφιλελεύθερες τομές του προγράμματος της ΝΔ.

Το NHS (National Health Service), ίσως το πιο κοντινό στο δικό μας παράδειγμα εθνικού συστήματος υγείας, έχει ήδη παραχωρήσει σημαντικά τμήματά του στους ιδιώτες. Όπως ακριβώς οι γραμμές των τρένων, τα καλώδια του τηλεφώνου, οι δρόμοι, τα λιμάνια και οτιδήποτε άλλο έχτισε η βρετανική εργατική τάξη και πούλησε με σιδερένια θέληση η Μάργκαρετ θάτσερ από τα τέλη της δεκαετίας του '80. [5]

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι στη λογική των μεταρρυθμίσεων του νεοφιλελευθερισμού περιλαμβάνεται πάντοτε και η γραφειοκρατικοποίηση των δομών τις οποίες προσπαθεί να μετασχηματίσει (γραπτή αξιολόγηση, αριθμητικοί στόχοι μείωσης του καρκίνου ή της παχυσαρκίας κτλ.), ταυτόχρονα με τη διείσδυση ανταγωνιστικών λογικών στην υγεία, όπως για παράδειγμα την επιβράβευση με bonus των ιατρών που καταφέρουν να έχουν τους πιο ικανοποιημένους ασθενείς στο λιγότερο δυνατό χρόνο – αλλά όχι και τους πιο υγιείς!

Η κυβέρνηση, λοιπόν, επιδιώκει η κληρονομιά της στο ΕΣΥ να ανοίξει την πόρτα στις ιδιωτικοποιήσεις. Κανείς δεν ξέρει

πραγματικά το μέγεθος των βλέψεων τους. Μπορεί μόνο να υποθέσει ότι θα σταματήσουν εκεί που θα τους αναγκάσουν οι κοινωνικές αντιστάσεις. Μέχρι τώρα κάποιες δηλώσεις στελεχών «ξεφεύγουν», μόνο και μόνο για να διαψευστούν λίγες μέρες μετά, αλλά ο λαός ξέρει και λέει: όπου υπάρχει καπνός, υπάρχει και φωτιά.

*** Η Αθανασία Δέτσικα είναι αγροτική ιατρός.**

1 Βλ. Και τη σχετική έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στο https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/state/docs/chp_gr_greece.pdf.

2 <https://thepressproject.gr/apo-to-nosokomio-ioanninon-xekina-i-idiotikopiisi-ton-dimosion-nosokomion/>.

3 ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ ΜΗ΄ Παρασκευή 15/11/2019, Απάντηση στην ερώτηση με αριθμό 206/12-11-2019 του Βουλευτή Β2 Δυτικού Τομέα Αθηνών της ΜΕΡΑ25 κ. Κρίτωνα Αρσένη προς τον Υπουργό Υγείας, με θέμα: «Σχέδια ιδιωτικοποίησης των δημόσιων Νοσοκομείων»

4 <https://www.skai.gr/news/world/to-programma-tis-nd-gia-tin-yge-ia-parousiase-o-kyriakos-mitsotakis-v>.

5 <https://tribunemag.co.uk/2019/11/privatisation-is-already-killing-the-nhs>.

Στον μαθητή με την καλύτερη

επιχειρηματική ιδέα η σημαία το 2020!

του Στέφανου Μπατσή

«Η ανάληψη των νέων καθηκόντων (...) με δεσμεύει ώστε να εργαστώ ακόμα πιο εντατικά για την προώθηση της επιχειρηματικής σκέψης, της καινοτομίας και του οικονομικού εγγραμματισμού στα σχολεία της χώρας μας αλλά και όλης της Ευρώπης. Είναι η ώρα το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα να ακολουθήσει τον ευρωπαϊκό δρόμο, να υιοθετήσει καλές πρακτικές και να εκσυγχρονιστεί έχοντας πάντα στο επίκεντρο τον μαθητή».

Αργύρης Τζικόπουλος,

Chair of the Board of Executives του Junior Achievement Europe

Το ότι ο νεοφιλελευθερισμός αποτελεί ένα πρόγραμμα αναδιοργάνωσης της οικονομίας υπέρ των δυνάμεων της αγοράς που απαιτεί αθρόες ιδιωτικοποιήσεις κι εν γένει τη ριζική αποδυνάμωση του κράτους προς όφελος της ιδιωτικής σφαίρας είναι αλήθεια. Αλλά είναι μια αλήθεια μερική και αποπροσανατολιστική ως προς την προσπάθεια διαύγασης του πολιτικού και ανθρωπολογικού ίχνους που αφήνει ο νεοφιλελευθερισμός στη συγκρότηση της κοινωνικής ζωής και της σύγχρονης υποκειμενικότητας. Πολύ περισσότερο, η αναζήτηση της απαρχής –ως μιας καθοριστικής στιγμής– της διαδικασίας νεοφιλελευθεροποίησης στην υπογραφή μεγάλων αποκρατικοποιήσεων και στη νομοθέτηση ενός κανονιστικού πλαισίου ευνοϊκού για την ιδιωτική οικονομία αποδεικνύεται πολιτικά μη χρήσιμη. Τουναντίον, μια πολιτική που επιθυμεί να αλλάξει την κοινωνία –άρα και τον άνθρωπο– οφείλει να καταπιαστεί με τον νεοφιλελευθερισμό ως μια μορφή διακυβέρνησης των πληθυσμών, των θεσμών και των ατόμων, η οποία στηρίζεται και στηρίζει τη διάχυση των λογικών της αγοράς, της επιχειρηματικότητας και του ανταγωνισμού σε κάθε πτυχή, σε κάθε τομέα της κοινωνικής

ζωής, ανεξαρτήτως εάν αυτός τυπικά λειτουργεί εντός της σφαίρας επιρροής του κράτους ή της ιδιωτικής οικονομίας. Οφείλει, επίσης, να ερμηνεύσει και να κατανοήσει τους τρόπους με τους οποίους ο νεοφιλελευθερισμός μετασχηματίζει τις σχέσεις των ανθρώπων και εμπλέκει τα υποκείμενα στην ίδια τους τη διακυβέρνηση ούτως ώστε να μπορεί να λειτουργεί και να αποκτούν νόημα και αξία οι θεσμοί και οι δομές που δημιουργεί.¹

Έτσι, στο επίπεδο της παιδείας, πέραν της αναζήτησης του φορέα της εκπαιδευτικής διαδικασίας ή του αν αυτή σχεδιάζεται και υλοποιείται αποκλειστικά από το κράτος ή μερικώς και από την ιδιωτική πρωτοβουλία, θα πρέπει να προχωρήσουμε στη διαπίστωση πως οι λογικές του νεοφιλελευθερισμού έχουν εγκαθιδρυθεί στην καρδιά της εκπαίδευσης, σε μια διαδικασία παράλληλη με –ει μη και ανεξάρτητη από– τους κεντρικούς, θεσμικούς μετασχηματισμούς που την αφορούν. Μολονότι εκφράζεται εναργέστερα σήμερα, υπό τη διακυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας και φαιδρών περιπτώσεων όπως η υπουργός Παιδείας Νίκη Κεραμέως και ο υπουργός Ανάπτυξης Άδωνις Γεωργιάδης, στην πραγματικότητα η αγοραία νοοτροπία, η λογική των επιχειρήσεων έχει διεισδύσει στο σχολικό περιβάλλον εδώ και χρόνια και φυσικά δεν πλήττει μόνο τα παιδικά μυαλά των ιδιωτικών σχολείων.

Το Νοέμβριο του 2005 ιδρύεται στην Ελλάδα ο μη κερδοσκοπικός οργανισμός *Σωματείο Επιχειρηματικότητας Νέων/Junior Achievement Greece (ΣΕΑ/JA Greece)*, ως ελληνικό παράρτημα ενός οργανισμού παγκόσμιας κλίμακας ο οποίος αποσκοπεί στην «εφαρμογή προγραμμάτων επιχειρηματικότητας στην εκπαίδευση». Όπως διαβάζομε χαρακτηριστικά, τα προγράμματα του ΣΕΝ εισάγουν τους μαθητές, ήδη από την παιδική τους ηλικία, στις βασικές έννοιες της επιχειρηματικότητας, τους φέρνουν –μέσω διαφόρων συνεργασιών– σε επαφή με τον κόσμο των επιχειρήσεων, τους παρέχουν τα εφόδια που κρίνονται απαραίτητα ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν ως μελλοντικοί πολίτες στο «σύγχρονο οικονομικό περιβάλλον». Τα υλοποιούμενα προγράμματα σχεδιάζονται για κάθε

βαθμίδα της εκπαιδευτικής διαδικασίας, από την πρωτοβάθμια μέχρι και την τριτοβάθμια, και φέρουν εύγλωττους –και ολίγον ανατριχιαστικούς– τίτλους όπως: «Στη σκιά ενός στελέχους», «Η δική μου επιχείρηση!», «ENTERPRENEURIAL SKILLS PASS» και «CREATE YOUR FUTURE» [κεφαλαία στο πρωτότυπο].

Ο τρόπος υλοποίησης των προγραμμάτων είναι απλός. Αφού εγκριθούν από το υπουργείο Παιδείας, κοινοποιούνται και καλούν τους εκπαιδευτικούς να αποστείλουν αίτηση ενδιαφέροντος για το πρόγραμμα που θα ήθελαν να πραγματοποιηθεί στο σχολείο στο οποίο εργάζονται. Η υλοποίηση βασίζεται στη συνέργεια των εκπαιδευτικών κι ενός δικτύου εθελοντών με προέλευση από τον κόσμο των επιχειρήσεων.

Ένα από τα μακροβιότερα και πιο επιτυχημένα προγράμματα του ΣΕΝ είναι η Εικονική Επιχείρηση, το οποίο έχει μια υπερδεκαετή ιστορία με εκατοντάδες συμμετοχές σχολείων όλης της επικράτειας.

Η λειτουργία της Εικονικής Επιχείρησης έχει ως εξής: στην αρχή της σχολικής χρονιάς οι μαθητές σκέφτονται μια καινοτόμο επιχειρηματική ιδέα και την υλοποιούν φτιάχνοντας μια εικονική μεν, καθόλα αληθοφανή δε, επιχείρηση, η οποία διαθέτει τις τυπικές δομές ενός τέτοιου νομικού προσώπου (διοικητικό συμβούλιο, μετοχοποίηση, εκπροσώπηση κλπ.). Περίπου στο μέσο της χρονιάς, οι μαθητές-επιχειρηματίες εκθέτουν και πωλούν τις ιδέες τους σε πραγματικές εμπορικές εκθέσεις των ελληνικών μεγαλουπόλεων, ενώ διαγωνίζονται παράλληλα παράλληλα για το βραβείο της «Καλύτερης Εικονικής Επιχείρησης» του έτους. Οι νικήτριες επιχειρήσεις εκπροσωπούν το εθνόσημο σε αντίστοιχους ευρωπαϊκούς και παγκόσμιους διαγωνισμούς κ.λπ., κ.λπ. Ας κρατήσουμε επίσης ότι μετά το πέρας των διαγωνισμών, οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα πιστοποίησης των δεξιοτήτων που απέκτησαν κατά την ενιαία διαδικασία, αξιολογώντας τις επιχειρηματικές τους ικανότητες μέσω μιας διαδικτυακής εξέτασης και της απόκτησης του σχετικού διπλώματος (Entrepreneurial Skills Pass).

Το παραπάνω παράδειγμα, κατά τη γνώμη μας, δείχνει ολοφάνερα πως στα διάκενα των μεγάλων ιδεολογικών και πολιτικών συγκρούσεων για τα κεντρικά επίδικα της παιδείας, οι λογικές του νεοφιλελευθερισμού διαχέονται ήδη, λιγότερο ή περισσότερο αθόρυβα, αποικίζοντας την εκπαιδευτική διαδικασία, κατασκευάζοντας υποκείμενα και «διαμορφώνοντας τις ψυχές των ανθρώπων» – για να χρησιμοποιήσουμε την παραθεωρημένη αλλά καίρια αποστροφή της Μάργκαρετ Θάτσερ. Όλα τα βασικά σημεία του νεοφιλελεύθερου υποδείγματος διακυβέρνησης είναι εδώ: η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα και αποδοτικότητα, η οποία φτάνει στο σημείο να γίνεται ο τρόπος όπου κατοικεί η αλήθεια για τη σύγχρονη εκπαίδευση, η μετρησιμότητα και η ποσοτικοποίηση των μαθητικών δραστηριοτήτων, η συγκριτική αξιολόγηση, ο ανταγωνισμός μεταξύ των παιδιών, η συγκρότηση και πραγμάτευση του εαυτού με όρους και λογικές των επιχειρήσεων και του μάρκετινγκ.

Ίσως πρέπει, μάλιστα, να σταθούμε λίγο περισσότερο στο τελευταίο σημείο, καθώς μας μεταφέρει ομαλά από την παιδεία στον νεοφιλελευθερισμό και πάλι πίσω. Ίδιον της νεοφιλελεύθερης κατασκευής της πραγματικότητας είναι η «στρατηγική ανάπτυξη του εαυτού».

Το πρόταγμα των γκουρού του οικονομικού κόσμου περιλαμβάνει τη μεταφορά των αναλυτικών εργαλείων των επιχειρήσεων στην ανάλυση και την ανάπτυξη των ανθρώπινων συμπεριφορών.

Για παράδειγμα, η μέθοδος ανάλυσης SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats), η οποία πιθανότατα σχεδιάστηκε από τον Αμερικανό σύμβουλο επιχειρήσεων Albert S. Humphrey μέσω συγκριτικής εξέτασης δεδομένων από αμερικανικές εταιρείες κολοσσούς των δεκαετιών 1960 και 1970, προτείνεται και ως μια μέθοδος κατανόησης και υποβοήθησης του εαυτού μέσα στο εκάστοτε «αφιλόξενο» περιβάλλον. Συναφώς, η έννοια του self-branding, δηλαδή η κατασκευή και προώθηση του ατόμου με όρους μάρκετινγκ μιας εμπορικής φίρμας, συνοψίζει άριστα τη δυνατότητα του νεοφιλελευθερισμού να εμπλέκει και να

κινητοποιεί τα υποκείμενα στην κατεύθυνση συγκρότησης ενός εξορθολογισμένου, επιχειρηματικού και επικοινωνιακά στρατηγικού Εγώ. Τα σημερινά υποκείμενα οφείλουν να σχεδιάζουν και να υλοποιούν ασταμάτητα πρακτικές και τεχνικές επιμέλειες του εαυτού ώστε να «πουλάνε» σε όποιο πεδίο της πραγματικότητας χρειάζεται – στην αγορά εργασίας, στην εκπαίδευση, ακόμη και στην ψηφιακή ερωτική τους ζωή· συμμετέχουν επομένως στην παραγωγή τους ως εμπορευματοποιημένων υποκειμένων.

Ο σημερινός χαοτικός και ανταγωνιστικός κόσμος της εκπαίδευσης βρίθει τέτοιων παραδειγμάτων. Οι μαθητές, ήδη από την εισαγωγή τους στις πρώτες εκπαιδευτικές βαθμίδες, καλούνται μαζί με το υποστηρικτικό τους περιβάλλον –οικογένεια, καθηγητές, φροντιστές, σύμβουλοι εκπαίδευσης κ.λπ.– να καταρτίσουν ένα στρατηγικό πλάνο σύμφωνα με το οποίο θα πορευτούν και θα επιτύχουν. Η μελέτη των μαθημάτων πρέπει να υπακούει στο κάλεσμα της αποτελεσματικότητας όπως αυτή αποτυπώνεται στους βαθμούς, ο χρόνος πρέπει να κατανέμεται μελητημένα και με ακρίβεια ανάμεσα στις διάφορες δραστηριότητες, η μάθηση πρέπει να είναι δια βίου και να επιβεβαιώνεται μέσω της αδιάκοπης λήψης νέων πτυχίων, πιστοποιήσεων και διδακτικών μονάδων.

Συνεπώς, στον ίδιο βαθμό με την προϊούσα διείσδυση της αγοράς στην εκπαίδευση με όρους ιδιωτικής αντί κρατικής ιδιοκτησίας των σχολείων ή των πανεπιστημίων, αν όχι περισσότερο, θα πρέπει να μας αφορά η διείσδυσή της ως μια δέσμης αξιών και λογικών που διαμορφώνουν τα υποκείμενα και τα οδηγούν σε συγκεκριμένες κατευθύνσεις.

Εν κατακλείδι, μπορεί ο τίτλος του άρθρου να είναι λίγο clickbait, αλλά είναι και βγαλμένος από τη σημερινή πολιτική πραγματικότητα και την κίνηση των ιδεών στον δημόσιο λόγο. Η Νίκη Κεραμέως και το επιτελείο της σχεδιάζουν ήδη την επίσημη εισαγωγή της επιχειρηματικότητας –ως μαθήματος; ως επιμορφωτικών προγραμμάτων; άγνωστο!– σε όλα τα σχολεία της χώρας, ο πρωθυπουργός Κυριάκος Μητσοτάκης «θα στηρίξει» την

ένταξη της Ρομποτικής στα σχολικά προγράμματα προς άγναν καινοτομίας και, άρα, ανάπτυξης, ενώ ο Άδωνις Γεωργιάδης φέρνει βόλτα –με μικρή επιτυχία– τα ιδιωτικά σχολεία της πρωτεύουσας, για να αναλύσει τη σημασία του τουρισμού για την ανάπτυξη, προμοτάροντας το Ελληνικό και το σχέδιο της Cosco για τον Πειραιά. Τι σημαίνουν όλα αυτά για εμάς; Σημαίνουν, κατ’ αρχάς, ότι επείγει μια ανάλυση όλου του φάσματος νεοφιλελεύθερης διακυβέρνησης, από τα πιο εμβληματικά μέχρι τα πιο κρυφά της σημεία. Έπειτα, στο επίπεδο της ενασχόλησής μας με την εκπαίδευση, ότι νέα επίδικα πρέπει να βρουν τη θέση τους δίπλα στα πιο κλασικά και παγκοίμως παραδεδεγμένα. Τέλος, εξίσου σημαντικό είναι το χρέος μας να καταλάβουμε τη θέση του υποκειμένου στη σημερινή πραγματικότητα, να μιλήσουμε με τους γύρω μας για την καθημερινότητά τους, να δούμε πού, τέλος πάντων, στεκόμαστε, από πού ξεκινάμε το εγχείρημα μας να αλλάξουμε τον κόσμο. Αν θέλουμε να τον αλλάξουμε.

1 Σε αυτή τη γραμμή σκέψης, το νέο τεύχος του περιοδικού Kaboom, που αναμένεται να κυκλοφορήσει σε μερικές μέρες, κάνει λόγο για «ανθρωπολογία του νεοφιλελευθερισμού». Μια ιδέα για τη συγκεκριμένη κατεύθυνση μπορεί να πάρει κανείς από τα αποσπάσματα του εισαγωγικού του σημειώματος που προδημοσιεύτηκαν εδώ.

Ο Γοργοπόταμος και το φαντασιακό της «Ενιαίας και Εθνικής» Αντίστασης

του Βασίλη Γεωργάκη

Λίγες μέρες πριν, στις 24 Νοέμβρη, έλαβε χώρα η εκδήλωση για την επέτειο της ανατίναξης του Γοργοποτάμου στις 25 Νοεμβρίου

1942. Ανάμεσα σε όλους τους άλλους, στην εκδήλωση παραβρέθηκαν και μπόλικά στελέχη της Νέας Δημοκρατίας, με τον υπουργό Χρήστο Σταϊκούρα να μεταφέρει την «τιμή και αναγνώριση της κυβέρνησης και του πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη». Ο Σταϊκούρας, ένας εκπρόσωπος της παράταξης του Σαμαρά, του Γεωργιάδη, του Βορίδη καθώς και του νεόκοπου ακροδεξιού Μπογδάνου, κατά τον οποίο πρέπει επιτέλους να ξεπεράσουμε τα ταμπού μας και να στείλουμε τους πρόσφυγες σε ξερονήσια. Όλοι αυτοί μπορούν να γυροφέρνουν σε τέτοιου τύπου εκδηλώσεις χωρίς να φαίνεται σε κανέναν παράταιρο, αν μη τι άλλο. Αυτό, φυσικά, κάθε άλλο παρά δεδομένο ήταν πριν, όχι και τόσα πολλά, χρόνια.

Η κρατική παρουσία σε μία εκδήλωση τιμής για το αντιστασιακό κίνημα όχι μόνο δεν ήταν δεδομένη, αλλά πριν το 1974 θα ήταν ανήκουστη. Η μόνη αξιοσημείωτη εξαίρεση ήταν αυτή του Γοργοποτάμου για μια σειρά από λόγους. Η ανατίναξη της γέφυρας ήταν μία επιχείρηση η οποία πραγματοποιήθηκε με την συνεργασία ανταρτών τόσο του ΕΛΑΣ όσο και του ΕΔΕΣ, σε μία εποχή όπου η σκληρή σύγκρουση ανάμεσα στις δύο οργανώσεις δεν είχε ακόμη διαφανεί. Υπό αυτό το πρίσμα, η επιχείρηση αυτή θα μπορούσε άνετα να προβληθεί ως μία ακόμη απόδειξη των ικανοτήτων που μπορούσε να επιδείξει ο ελληνικός λαός, όταν επικρατούσε η περίφημη «εθνική ομοψυχία», σχήμα που μετατράπηκε σε κυρίαρχη αφήγηση όσον αφορά τον ελληνο-ιταλικό πόλεμο του 1940-41. Άλλωστε η ανατίναξη της γέφυρας αποτέλεσε και βασικό σημείο στην επιχειρηματολογία του Ναπολέοντος Ζέρβα, στην προσπάθειά του να αναγνωριστεί επίσημα η «Εθνική Αντίσταση» κατά την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου, όπως και έγινε τελικά τον Απρίλιο του 1949, με την εξαίρεση φυσικά του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, του σημαντικότερου -γενικά- κοινωνικού κινήματος που εμφανίστηκε στην ιστορία του ελληνικού κράτους.

Στα χρόνια της μετεμφυλιακής εθnikοφροσύνης που ακολούθησαν, η Αντίσταση της περιόδου 1941-44 και το αίτημα για την αναγνώρισή της από το κράτος έγιναν βασικό αίτημα της ΕΔΑ και του κόσμου της Αριστεράς ευρύτερα, με τον Εμφύλιο να παραμερίζεται. [1] Στην ίδια κατεύθυνση, αν και με τελείως

διαφορετικές αφετηρίες και στοχεύσεις, άρχισε να κινείται κι ένα σημαντικό τμήμα του χώρου του Κέντρου, ιδιαίτερα μετά τις εκλογές της «Βίας και Νοθείας» του 1961. Η Ένωση Κέντρου αρχίζει να προβάλλει στον δημόσιο λόγο το δίπολο Δεξιά/Αντιδεξιά και σε αυτή την προσπάθεια, η περίοδος της Κατοχής εμφανίζεται στην ρητορική της, με έκδηλη την πρόθεση να απενοχοποιηθεί η ΕΑΜική αντίσταση· αυτό δεν σήμαινε φυσικά πως είχε απεμπολήσει τον αντικομμουνιστικό χαρακτήρα, όπως είχε διαμορφωθεί από τον Γεώργιο Παπανδρέου. [2]

Στα πλαίσια αυτής της στροφής, στις 29 Νοεμβρίου του 1964 η κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου αποφάσισε να διοργανώσει επίσημη τελετή για να τιμήσει την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου. Αυτή ήταν η πρώτη φορά που κυβέρνηση προέβαινε σε τέτοια ενέργεια – έως τότε στην τελετή παρίσταντο άνθρωποι της Αντίστασης χωρίς κάποια κυβερνητική παρουσία. Η απόφαση αυτή της κυβέρνησης έδωσε στον εορτασμό χαρακτήρα αναγνώρισης της Αντίστασης, με αποτέλεσμα την συρροή χιλιάδων ανθρώπων στον χώρο, οι οποίοι μετακινήθηκαν οργανωμένα κυρίως από την Αθήνα.

Η δυσκολία πρόσβασης, η άρνηση των αρχών να επιτρέψουν την κατάθεση στεφάνων από τις αντιστασιακές οργανώσεις και κυρίως η παρουσία χωροφυλάκων και γνωστών διωκτών των αριστερών, όπως ο «κομμουνιστοφάγος» βουλευτής Καλαντζής, προκάλεσαν φοβερή ένταση.

Ο εορτασμός μετατράπηκε σε τραγωδία, όταν μία νάρκη εξερράγη σκορπίζοντας τον θάνατο: ο απολογισμός ήταν 13 νεκροί (ανάμεσα τους κι ένα δωδεκάχρονο κορίτσι) και πάνω από 45 τραυματίες.

Το πώς βρέθηκε εκεί η νάρκη παραμένει ασαφές· η επίσημη εκδοχή έκανε λόγο για ξεχασμένη νάρκη από την εποχή του Εμφυλίου, ενώ από την πλευρά της ΕΔΑ γινόταν λόγος για πρόσφατη τοποθέτηση της νάρκης ώστε να προκληθεί μακελειό. Οι θυελλώδεις συζητήσεις που ακολούθησαν στο Κοινοβούλιο αποκάλυψαν και τα όρια της φιλελευθεροποίησης του μετεμφυλιακού καθεστώτος. Ο Γ.

Παπανδρέου κατηγορήσε την ΕΔΑ για τον συνωστισμό, ενώ δεν έχασε την ευκαιρία να εξαπολύσει μύδρους κατά του ΕΑΜ. Την ίδια στιγμή η ΕΡΕ, από την πλευρά της, κατηγορήσε την κυβέρνηση πως άφησε τους συγκεντρωμένους να «περιυβρίζουν» το στράτευμα, αγνοώντας πλήρως τα θύματα της έκρηξης. Για λογαριασμό της Αριστεράς απάντησε ο Ηλίας Ηλιού, υπομένοντας τις συνεχείς διακοπές και ύβρεις των βουλευτών της ΕΡΕ. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως τελικά διώξεις ασκήθηκαν μονάχα σε μερικούς βετεράνους ΕΛΑΣίτες για διατάραξη της δημοσίας τάξεως.. [3]

ΑΘΗΝΑΪΚΗ
 ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

3. Γ. ΒΑΡΑΓΕΡΡΩΤΟΥ 167(1963) ΔΕΥΤΕΡΑ, 30 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1964 ΑΙΦΥΡΝΗΣ: Ε. ΜΠΑΚΑΤΖΗΣ
 ΓΡΑΦΕΙΑ: ΑΡΑΓΑΤΕΙΟΥ 4 Τηλ. 224.761.763, Αρραγέως 224.224 *Έτος 14ος *Αρ. φύλλου 4134 *Τυτ. Νο. 1.32 Τεlex: Βαλέρης 11, Τηλ. 332.425.427

Αί τελευταίαι πληροφορίες (παρά την σιγήν των αρμοδίων) φέρουν ότι:
ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΥΠΗΡΞΕ Η ΝΑΡΚΗ ΠΟΥ ΠΡΟΚΑΛΕΣΕ ΤΗΝ ΠΟΛΥΝΕΚΡΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΓΟΡΓΟΠΟΤΑΜΟ
Είχε τοποθετηθῆ προσφάτως

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΡΑΧΙΣΤΗ

14 ΝΕΚΡΟΙ
 51 ΤΡΑΥΜΑΤΙΑ

700-750
 700-750

Διεπιστήθη κατά τρόπον δισταμοδύτητον ἐν διεθρονική. ἴτω. ἂ. νόμον ἢ οὐ νόμον καὶ ἐξερρόγησαν προκλήσαντες τὴν πολύνεκρον τραγωδίαν τοῦ Γοργοποτάμου.

ΟΙ ΔΙΚΕΣ ΤΟΥ ΓΟΡΓΟΠΟΤΑΜΟΥ

Πρωτοσέλιδο από το 1964 που αναφέρεται σε αμερικανική εμπλοκή στον Γοργοπόταμο. Έως σήμερα παραμένει ασαφής η προέλευση της νάρκης που σκόρπισε τον θάνατο.

Παρά την τραγωδία που σημάδεψε την πρώτη αυτή κυβερνητική πρωτοβουλία, η αλλαγή πλεύσης εντός της Ένωσης Κέντρου ήταν σαφής. Μία νέα αντιμετώπιση της Αντίστασης είχε αρχίσει να εμφανίζεται και να εκφράζεται από ανθρώπους οι οποίοι συσπειρώθηκαν γύρω από τον Ανδρέα Παπανδρέου, τον οποίο ακολούθησαν το 1974 στο ΠΑΣΟΚ. Αν και οι εκτιμήσεις του Αν. Παπανδρέου σχετικά με τα γεγονότα της Κατοχής δεν διέφεραν ριζικά από αυτές του πατέρα του, αυτό που άλλαξε ήταν η συνειδητή προσπάθεια του ΠΑΣΟΚ να συνδεθεί με το ΕΑΜ,

τονίζοντας φυσικά συγκεκριμένες πτυχές του πολιτικού του προγράμματος. [4] Εν τέλει, το 1981 το ΠΑΣΟΚ ανήλθε στην εξουσία και το επόμενο έτος ψηφίστηκε η αναγνώριση της «Εθνικής Αντίστασης», με την προσθήκη του ΕΑΜ και των υπόλοιπων οργανώσεων αυτού (ΕΛΑΣ, ΕΛΑΝ, ΕΠΟΝ κλπ). Ευφυώς, το ΠΑΣΟΚ επέλεξε ως μέρα μνήμης της «Εθνικής Αντίστασης» την 25^η Νοεμβρίου, επέτειο της ανατίναξης της γέφυρας του Γοργοποτάμου. Όπως προαναφέραμε, η συγκεκριμένη επιχείρηση πληρούσε όλα τα κριτήρια για να ταιριάξει στο χλιαρό αφήγημα που ετοίμαζε το ΠΑΣΟΚ, στο οποίο θα προβάλλονταν κατά κύριο λόγο ο εθνικός και αντιφασιστικός χαρακτήρας της Αντίστασης και σε καμία περίπτωση τα κοινωνικά και ταξικά χαρακτηριστικά του ΕΑΜικού κινήματος.

Λίγα χρόνια μετά, το νέα αφήγημα που χτίζεται σταδιακά -και αναλόγως με τις πολιτικές περιστάσεις- μετουσιώθηκε στον εορτασμό της επετείου του 1986. Εν μέσω ραγδαίας πόλωσης, με την ανάληψη της ηγεσίας της Νέας Δημοκρατίας από τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη, με εμπρηστικά συνθήματα, όπως το «Σήμερα πεθαίνει ο σκύλος των Ες – Ες», και τα πρωτοσέλιδα της «Αυριανής» να κυριαρχούν στον δημόσιο λόγο, ο Ανδρέας Παπανδρέου μεταβαίνει αυτοπροσώπως στον Γοργοπόταμο, για να μιλήσει σε μία λαοθάλασσα που ανεμίζει πλαστικές ελληνικές σημαίες, ενώ παντού το σύνθημα «Ζήτω η Ενιαία Εθνική Αντίσταση» κυριαρχεί. Έχοντας καταφέρει να προσελκύσει στο ΠΑΣΟΚ βετεράνους της Αντίστασης όπως ο Μάρκος Βαφειάδης αλλά και αμφιλεγόμενες φιγούρες όπως ο Ευάγγελος Γιαννόπουλος (του οποίου η συμμετοχή στην Αντίσταση και τον ΕΛΑΣ παραμένει σε μεγάλο βαθμό μυστήριο), ο Αν. Παπανδρέου καταφέρνει να αξιοποιήσει την Αντίσταση και να την μετατρέψει σε ένα νερόβραστο αφήγημα, πλήρως ενσωματωμένο στον λαϊκίστικο, τριτοκοσμικό σοσιαλισμό που λάνσαρε ακόμα εκείνη την εποχή.

Η Αντίσταση, η απόληξη του κοινωνικού μετασχηματισμού και των αγώνων που τον συνόδευαν, αγώνων που είχαν εμφανιστεί και ενταθεί ήδη κατά τον Μεσοπόλεμο, μετατράπηκε σε μία σούπα εθνικοπατριωτικού αγώνα με μία δόση αιτημάτων για

εκδημοκρατισμό της πολιτικής ζωής.

Το αφήγημα αυτό αποδείχτηκε εξαιρετικά ανθεκτικό στο χρόνο και απέδωσε καρπούς και στον χώρο της βιβλιογραφικής παραγωγής, με τον «Αρχηγό των Ατάκτων» του Χαριτόπουλου να καταλαμβάνει περίοπτη θέση, σε μία προσπάθεια να αποσυνδεθεί μερικώς –αν όχι πλήρως– το ΕΑΜ από το Κομμουνιστικό Κόμμα και το πρόγραμμά του.

Η περίπτωση του Γοργοπόταμου είναι ενδεικτική και χαρακτηριστική όλων αυτών των τελετών που επιχειρούν να μεταφράσουν και να πραγματώσουν στον δημόσιο χώρο ένα συγκεκριμένο αφήγημα: συνήθως το μόνο που καταφέρνουν είναι να εξυπηρετήσουν την υπάρχουσα κατάσταση, μεταφράζοντας γεγονότα του παρελθόντος σε αφηγήσεις βολικές για το υπάρχον status quo, όπως και είναι το αφήγημα της “Εθνικής” Αντίστασης. Γιατί είναι αδύνατον να μεταφράσεις σε μία δημόσια τελετή το εύρος του μετασχηματισμού που βίωσε η ελληνική κοινωνία στα πλαίσια του αντιστασιακού κινήματος. Η εμμονή –δικαιολογημένη σε μεγάλο βαθμό– της Αριστεράς να κερδίσει χώρο στη δημόσια σφαίρα μέσω της αναγνώρισης της Αντίστασης και η πολιτική επένδυση σε τέτοιες επετείους, τελικά λειτούργησε υπέρ του αστικοδημοκρατικού καθεστώτος, το οποίο μπόρεσε να εντάξει στο κρατικό αφήγημα και την έννοια της «Ενιαίας Εθνικής Αντίστασης», με όλες τις δυσκολίες και αντιφάσεις που αυτή η διαδικασία εμπεριείχε. Μέχρι φυσικά να ξεπεράσουμε τα ταμπού μας, όπως δηλώνει και ο Κωνσταντίνος Μπογδάνος, και αγκαλιάσουμε και πάλι το παλιό καλό αφήγημα της Εθνικοφροσύνης – ενδεχόμενο όχι και τόσο απίθανο.

Παραπομπές

1. “Εισαγωγή” στο Ρίκη Βαν Μπουσχότεν, Τασούλα Βερβενιώτη, Ευτυχία Βουτηρά, Βασίλης Δαλκαβούκης, Κωνσταντίνα Μπάδα, (επίμ.), *Μνήμες και λήθη του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου*, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 19
2. Ελένη Πασχαλούδη, “Η χρήση του παρελθόντος στον πολιτικό

λόγο: τα γεγονότα της δεκαετίας του 1940 στον πολιτικό λόγο των κομμάτων του Κέντρου (1950-1964), στο Ρίκη Βαν Μπουσχότεν, Τασούλα Βερβενιώτη, Ευτυχία Βουτηρά, Βασίλης Δαλκαβούκης, Κωνσταντίνα Μπάδα, (επίμ.), *Μνήμες και λήθη του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου*, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2008, σ.σ. 287-290

3. Αναλυτική περιγραφή για τα γεγονότα της 29ης Νοεμβρίου αλλά και τα επακόλουθα βλ. Σπύρου Λιναρδάτου, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, Τόμος Ε', Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1988, σ.σ. 112-120. Σημαντική είναι και η μαρτυρία του Μιχάλη Παπακωνσταντίνου, υφυπουργού Εθνικής Άμυνας και εκπροσώπου της κυβέρνησης στον Γοργοπόταμο εκείνη την ημέρα. Ο Παπακωνσταντίνου είναι χαρακτηριστική περίπτωση ανθρώπου του Γ. Παπανδρέου, ο οποίος διατηρούσε πάρα πολλές επιφυλάξεις έναντι των προθέσεων της ΕΔΑ, ενώ καταφέρεται με έντονο τρόπο εναντίον του πλήθους που είχε συγκεντρωθεί στον Γοργοπόταμο, Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, *Η Ταραγμένη Εξαετία (1961-1967)*, Τόμος 1, Εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 1997, σ.σ. 235-241
4. Λαμπρινή Ρόρη, "Από το "δοσίλογο" Μητσοτάκη στην "νέα Βάρκιζα του '89": η μνήμη της δεκαετίας του '40 στον πολιτικό λόγο του ΠΑΣΟΚ,
5. στο Ρίκη Βαν Μπουσχότεν, Τασούλα Βερβενιώτη, Ευτυχία Βουτηρά, Βασίλης Δαλκαβούκης, Κωνσταντίνα Μπάδα, (επίμ.), *Μνήμες και λήθη του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου*, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2008, σ.σ. 296-297